

Tóthné Péter Nóra

Frazeológiai egységek a magyartanításban

1. Bevezetés

Nyelvtanárként azt tapasztaltam, hogy a különböző, többé-kevésbé **állandósult kifejezések** tanítását már kezdő nyelvtanulókkal el lehet kezdeni, és érdemes is. Egyrészt azért, mert ezek az élő kommunikáció szerves részei, így hasznosak a tanulók számára; másrészt azért, mert ha ezeket az egységeket kezdetben lexikaként rögzíti a tanuló, a tanulás későbbi fázisaiban fejtheti belső szerkesztésüket, és akár referenciaként is szolgálhatnak a számára egy-egy grammatikai jelenséghez. Harmadrészt pedig a legtöbb frazeológiai egység kultúraspecifikus jellegénél fogva kiválóan alkalmas arra a célra, hogy a magyar nyelvet nemcsak a nyelvtanítás modern elveivel, hanem az aktuális kultúra-definíciókkal és nyelvikompetencia-modellekkel is összhangban állva oktathassuk, mind a tananyagszerkesztés, mind az oktatási gyakorlat szintjén (vö. Szili 2005:44).

A frazeologizmusok ugyanis nemcsak színesítik a nyelvhasználatot, hanem fontos **kulturális, kultúrtörténeti ismereteket** közvetítenek, ezáltal lehetőséget biztosítanak a nyelvtanulóknak kulturális és szociokulturális kompetenciájának fejlesztésére is. Továbbá – a nyelvtanulás teljes folyamatát tekintve – a frazeológiai egységek rendkívül alkalmasak arra is, hogy révükön a nyelvtanuló személyes kapcsolatot létesíthessen a magyar nyelvvel és kultúrával, miközben új dimenziókból láthatja a saját anyanyelvét és kultúráját is. A kontrasztív és komparatív megfigyelések, elemzések, összehasonlítások ugyanis fejlesztik a diákok interkulturális kompetenciáját is.

Különösen érvényes mindez a nyelv a szoros értelemben vett frazeológiai kincsére, a közmondásokra és a szólásokra. A frazeológiai egység (vagy frazéma) fogalmának tágabb értelmezésébe azonban beletartoznak egyéb többszavas kifejezések is, mint például a kollokációk, a funkciói-gés szerkezetek vagy a beszédaktus-formulák (a terminológiával kapcsolatban 1. 2. fejezet). A kiterjesztett értelemben vett frazémák nemcsak a tanulók szókincsét bővíthetik, hanem támogathatják a nyelvtanulást is, valamint hozzájárulhatnak a magyar mint célnyelv belső, sajátos **szemléletének** megértéséhez is, szinte észrevétlenül rávezethetik a tanulót arra, hogy a nyelv, illetve az egyes nyelvek hogyan konceptualizálják a világot (vö. Humboldt „anyanyelvi világnézet”). Mindennek révén a különféle frazeologizmusok sokoldalúan támogathatják, hogy a magyarul tanuló közelebb kerüljön a célkultúrához, illetve a külső szabályozókban (pl. *Küszöbszint* (Aradi és mtsai. 2000), KER 2002) meghatározott követelmények eléréséhez.

A jelen tanulmányban a frazeológiai egység(ek) fogalmának rövid tárgyalása után (2. fejezet) azt vizsgálom, hogy a nyelvpedagógiában milyen elvek jelentek meg és vannak ma jelen a frazémák tanításával kapcsolatban (3. fejezet), hogy a magyar mint idegen nyelv (MID) külső szabályozói mit írnak elő a frazeológiai egységek ismeretével kapcsolatban (4. fejezet), valamint hogy régebbi és újabb oktatási anyagokban milyen frazeológiai egységek hogyan szerepelnek (5. fejezet). Az utolsó tartalmi egységben (6. fejezet) néhány gyakorlati javaslatot fogalmazok meg a frazeológiai egységek tanításával kapcsolatban. A jelen írás doktori kutatásom része, amelyben B2-es és C1-es nyelvtudási szintű magyarul tanulóknak írásbeli vizsga-termékében elemzem a frazémahasználatot.

2. Frazeológiai egységek

A tudományos kutatások sokféle szakterületen foglalkoznak a különböző szempontok szerint definiált, különféleképpen elnevezett és eltérő módszerekkel kutatott többé-kevésbé állandósult kifejezésekkel. A jelen tanulmány frazeológiai megközelítést¹ alkalmaz. A frazeológiában az általánosságban esernyőterminusként használt *frazeologizmus*, *frazéma*, *frazeológiai egység*, *állandósult szókapcsolat* fogalomnak létezik (legalább) egy tágabb és egy szűkebb értelmezése: a tágabb „minden, több szóból álló, megszilárdult nyelvi egységre” (Rozgonyiné 2016:13), a szűkebb csak az idiómákra, azaz a „nem elemezhető frazeológiai egységekre” vonatkozik (uo.).

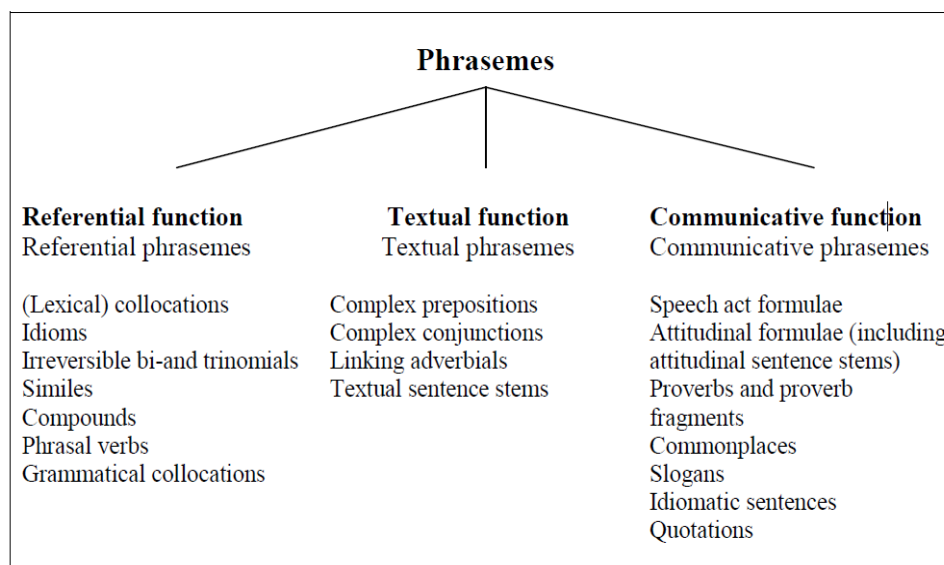
Az előbbi értelemben minden olyan polilexikális egység frazeologizmus (illetve frazéma vagy frazeológiai egység), amely lexikailag és morfoszintaktikailag többé-kevésbé rögzült, míg az utóbbi értelemben csak az számít frazeologizmusnak, ahol a polilexikalitás és a rögzültség idiomatikus jelentéssel jár együtt – vagyis ezek szerint csak a több szóból álló idiómák számítanak frazémának (Forgács 2007: 20–21). A frazeológia szűk értelmezése szerint csak olyan kifejezések tartoznak a frazeológiai egységek közé, mint a közmondások, a szólások, a szállóigék vagy a közhelyek, a tág értelmezés szerint azonban az olyan többszavas egységek is frazémának minősülnek, mint például a funkcióigés kapcsolatok vagy a helyzetmondatok.

A jelen tanulmány – esernyőterminusként és egymás szinonimáiként – a *frazeológiai egység*, *frazeologizmus*, *frazéma* szavakat használja, és a frazeológia tág értelemben vett vizsgálati tárgyát érti alattuk. Forgács (2007) szavaival ezek olyan több, legalább két szóból álló, állandósult (nem csak egy alkalomra összeállt) szókombinációk, amelyek a beszélők számára ismertek (15. o.) – például *Aki korán kel, aranyat lel*. Ezt a leírást alapul véve és Granger–Meunier (2008) meghatározásával kiegészítve a következő definíciót használom:

A *frazéma* (más szóval *frazeologizmus*, *frazeológiai egység*) olyan, lexikailag és grammatikailag többé-kevésbé rögzült polilexikális egység, amelynek elemei nagy gyakorisággal együtt, adott elrendezésben fordulnak elő adott lexikális jelentés vagy szemantikai/pragmatikai funkció kifejezésére (vö. Forgács 2007 és Granger–Meunier 2008).

A frazémák körébe tartozó fogalmak egymástól való elhatárolása nemcsak a sokféle elméleti és kutatói megközelítés miatt nehézkes, hanem az egyes jelenségek (pl. a közmondások) összetett voltának következtében is (T. Litovkina–Mieder 2005:177). A frazeologizmusok rendkívül változatosak formailag és funkcionálisan is; többféle kategóriába rendezhetők (magyarul l. pl. Grétsy 2012, Kerékjártó 2000, Csonka 2000, Forgács 2007, Bárdosi és Kiss 2005). A jelen tanulmányban csupán Granger és Paquot 2008-as frazematipológiáját szerepeltetem. Ők a klasszikus frazeológiai osztályozások (pl. Cowie, Melčuk, Burger) figyelembevételével terjesztették ki a frazéma fogalmát a disztribúciós vagy gyakorisági megközelítés beépítésével – egy úgynevezett '**frazeológiai spektrumon**'. Ennek tartalmát az 1. ábra és a 2. táblázat prezentálja (utóbbi, mely röviden megmagyarázza az egyes típusokat, a Mellékletben szerepel).

¹ A frazeológiának mint tudományterületnek a kialakulása a huszadik század elejére, elterjedése az 1970-es évekre tehető, a lexikológiától való elkülönülése pedig még későbbi fejlemény. A területet olyan nagy nevek fémjelzik, mint például Permjakov, Taylor, Fleischer, újabban Granger, illetve magyar nyelvterületen O. Nagy Gábor, Bárdosi Vilmos, Hadrovics László, Forgács Tamás, Paczolay Gyula, Rozgonyiné Molnár Emma vagy T. Litovkina Anna.

1. ábra: Granger és Paquot frazeológiai spektruma (Granger–Paquot 2008: 27–49)

Granger és Paquot frazématipológiája nemcsak a hagyományosabb frazeológiai irányzatok legfőbb tanulságait tartalmazza, hanem tükrözi az újabb korpuszalapú megközelítések eredményeit is (ld. pl. grammatikai kollokációk, binominálisok, komplex prepozíciók stb.) – így keverékosztályozásával egy tágabb fogalomértelmezést képvisel (szemben a kelet-európai hagyományos felosztással, amely főként az idiomatikus szólásokat és közmondásokat érti frazeológiai egységeken). A szerzők nemcsak lexikai elemeket, hanem grammatikai funkciójukat is felfűznek a frazeológiai háló fonalára; a frazeologizmus *tertium comparationis*ként való felfogása rendkívül alkalmassá teszi tipológiájukat a nyelvoktatásban való felhasználásra.

A fenti (és az ehelyütt nem idézett) tipológiák a bőség zavarát keltik a tanárban és a kutatóban is; ezen a vizsgálati fókuszot szem előtt tartva igyekezhetünk úrrá lenni. A mi fókuszunk a nyelvtanulás a kezdőtől a haladó szintig. Kezdőknél leginkább a beszédaktus- és a rutinformulák, valamint a lexikai és grammatikai kollokációk tanítása jut szerephez (néhány esetlegesen elszórt közmondás és szólás mellett); csak felsőbb nyelvtudási szinteken nyílik igazán terep a célirányos, a nyelvtani és lexikai anyaggal összehangolt, részletesebb, mélyebb, ugyanakkor kiterjedtebb idiomatikus frazématanításra. Ennek okán kutatásomban a B2-es és a C1-es nyelvtudási szintekre koncentrálok. Ugyanakkor a magasabb nyelvtudási szinteken nagyon sokféle frazéma releváns lehet, ami nemkívánatos módon kitérítaná a vizsgálati kört, ezért az elemzés nem terjed ki a nagyon tágan értelmezett frazeologizmusokra (pl. összetett szavak, igekötős igék), inkább a klasszikusabb, valamint a mai MID-tanuló számára releváns típusokra koncentrálok. Az 1. táblázat listázza (rövid magyarázatokkal és példákkal) azt a **tizennégy frazématípust**, amely a kutatás tárgyát képezi. Miért éppen ezeket választottam?

A frazeológiának indulása óta és ma is központi tárgyát képezik a közmondások és a szólások. Mivel – ahogy a bevezetésben említettem – ezek a frazeológiai egységek a nyelvtanuló számos kompetenciáját fejlesztik (kulturális, szociokulturális, interkulturális stb. kompetencia), nagyon fontosnak tartom ezen típusok vizsgálatát. Külön kiemeltém az egyik szólástípust, a kinegrammát, mert nyelvtanári tapasztalataim alapján feltételezem, hogy a MID-tanulók ismerik és előszeretettel tanulják az ilyen frazémákat. A közhelyek – bármennyire is kétes a megítélésük sok laikus beszélő és nyelvművelői attitűddel bíró „ítész” körében – gyakori elemei a magyar beszélt nyelvnek, ezért fontos a tárgyalásuk a MID-ben. A szállóigék, idézetek ugyancsak a klasszikus frazeologizmusok közé tartoznak; megjelennek az igényes köznyelvben, a sajtónyelvben, illetve a szépirodalmi alkotásokban is, ezért mindenképp helyük van a vizs-

gálatban. A szlogenek, jelmondatok szintén nagy számban fordulnak elő a reklámok világában, a sajtónyelvben is, és a kortárs kultúra fontos részei, ezért érdekesek a MID-ben. A kollokációk vizsgálata a nyelvtanulásban betöltött fontos szerepük jogán indokolt. A frazeológiai terminusok vizsgálatát az indokolja, hogy különféle szakterületekhez, regiszterekhez, műfajokhoz, stílusokhoz, nyelvi csoportokhoz kapcsolódnak, és ezek tanításakor fontos szerepet kapnak a MID-ben. A páros frazeologizmusok, ikerformulák különleges alakulatai nyelvünknek; kutatói kíváncsiságom miatt kerültek be a vizsgálandó típusok közé. A strukturális frazeologizmusoknak fontos grammatikai szerepük van, tanulmányozásukat ez indokolja. A funkciógés kapcsolatok szintén érdekesek nemcsak lexikai, hanem grammatikai értelemben is – különösen magasabb nyelvtudási szinteken. A kommunikatív frazémák közül úgy gondoltam, a beszédaktus-formuláknak (rutinformuláknak) és a beszélő attitűdjét kifejező formuláknak van kiemelt szerepük az élőnyelvi interakcióban (ezeket korábban említett szerzők kommunikatív frazeologizmusáival együtt kommunikatív formulának nevezem) – mind szóban, mind írásban, így a nyelvtanulásban is fontosak.

Frazéma-típus	Leírás	Példák
közmondás ²	Adott beszélőközösségben általánosan ismert és gyakran idézett mondat, amely valamilyen, a közösség által elfogadott életigazságot, erkölcsi megállapítást, bölcsességet, elvet, normát fogalmaz meg. A közmondások kommunikatív frazémák, hiszen hiedelmeket fejeznek ki egy propozíciós tartalommal kapcsolatban, illetve a beszédpartner befolyásolását célozzák, különféle interakciós szándékokat valósítanak meg adott beszédhelyzetekben; azaz pragmatikai és kontextuális funkciójuk van (vö. tanító célzat, szociális funkció, használhatók magyarázatként, érvként, tanácsként, megállapításként, vizsgáztalásként stb.).	<i>Aki másnak vermet ás, maga esik bele. Legjobb orvosság a koplalás. Aki sokat markol, keveset fog.</i>
szólás	Teljesen vagy részben idiomatikus, erős metaforikus értékkel és nyelvi hagyományokkal bíró, közkeletű, nem mondat formájú (avalens vagy régens értékű) kifejezés, amely állandó vagy változtatható nyelvi elemekből különböző szerkesztettségi fokokon rögzült. Referenciális frazéma, hiszen a „külső világ” tartalmaira (tárgyakra, jelenségekre, eseményekre, tényekre stb.) utal.	<i>rossz lóra tesz felkapja a vizet forr az epéje a markába nevet egy füst alatt nagy feneket kerít vminek</i>
szólás-hasonlat	Olyan szólás, amely két részből áll: első fele ált. egy ige vagy egy melléknév, a második pedig egy <i>mint</i> kötőszós hasonlító mellékmondat.	<i>ravasz, mint a róka ordít, mint a fába szorult fereg</i>
kinegramma	Olyan szólás, amelyben az alaptag igei, maga a kifejezés pedig gesztusnyelvi megnyilvánulást kódol nyelvtanilag. Némelyek egy „valódi” testmozdulatot és pszichikai vagy szociokulturális mozdulatot (düh stb.) foglalnak magukba, másokban a kinetikus mozdulat már csak a metaforikus jelentésalapot adja.	<i>fáj a szíve ingatja a fejét összerándul a gyomra tűzbe teszi a kezét vkiért</i>
helyzetmondat	Adott szituációban adott kérdésre megszokott válaszként adott, illetve egy-egy beszédhelyzetben szokásosan használt szólásszerű kifejezés, szituatív klisé.	<i>Fülem mögött a kispolcon Nem oda Buda!</i>
közhely (klisé)	Közmondás-, illetve szólásszerű frazéma, amely gyakran negatív megítélés alá esik (pl. „elcsépelet”, „üres” stb.). A klisék kommunikatív frazémák: cselekedetek, történések, helyzetek értékelésére, igazolására stb. használatosak.	<i>Egyszer minden véget ér. Ami sok, az sok. hab a tortán</i>

² A frazeológiai kutatások egyik legfontosabb kutatási területe a közmondások világa. A fogalom meghatározását nehezíti, hogy nemcsak a különböző nyelvközösségek, hanem még az azonos nyelvközösségek szakirodalmi sem egységesek a definíció tekintetében, továbbá a szólásoktól is nehéz elhatárolni őket.

szállóige	Olyan szókapcsolat vagy mondat, amelyet a beszélő készen idéz valamilyen kommunikációs célzattal (kommunikatív frazéma). Az „idézet” forrása ismeretes, még ha nem is a mindenkori beszélő számára.	<i>A kocka el van vetve. otthagyt csapat-paport</i>
szlogen, jelmondat	Olyan mondatértékű megnyilatkozás, amely valamilyen politikai, vallási vagy kulturális irányzat, mozgalom, esetleg sportrendezvény vagy vállalat, márka „hitvallását”, célját fogalmazza meg röviden, tömören, szintaktikai szintű megformálásban – szimbolikus értékű állandósult kifejezésként. Kommunikatív frazéma: a beszélők pragmatikai-kontextuális, interakciós és szociális funkcióval használhatják.	<i>Egy pohár tej, tiszta fej! Divide et impera! Memento mori! Élni és élni hagyni Egység a sokféleségben Légy résen!</i>
kollokáció	A <i>lexikai</i> kollokáció két, egymással szintagmatikus viszonyban álló lexéma a véletlennél gyakoribb társulása, együttes előfordulása, amely előre látható, megjósolható. Referenciális funkcióval rendelkezik; referenciális frazéma.	<i>alapos gyanú szőke haj dugába dől ajánlott levél technikai okokból halottnak nyilvánít szerelmet vall vkinek</i>
frazeológiai terminus	Olyan lexikai kollokáció, amely szaknyelvi kifejezés (<i>terminus</i>) értékű, és lexikológiai egyszavas műszóként viselkedik. Funkciója referenciális.	<i>jogi személy általános forgalmi adó mattot ad tartózkodási engedély albéletli szerződés</i>
páros frazeologizmus, ikerformula	Páros, illetve párhuzamos struktúrát mutató, szintaktikai sémán alapuló kifejezés (nem szólás). Referenciális funkcióval bír.	<i>szemtől szembe lépésről lépésre kéz a kézben időről időre tetőtől talpig éjjel-nappal égen-földön</i>
strukturális frazeologizmus	Szövegszervező frazéma: a szöveg vagy diskurzus tartalmát rendszerezi, szervezi a (szöveg)grammatikai viszonyok jelzése révén.	<i>egyrészt..., másrészt... nemcsak..., hanem... is mind..., mind...</i>
funkcióigés kapcsolat	Egy igéből és egy hozzá kapcsolódó toldalékos főnévből álló körülírási szerkezet. A funkcióige legtöbbször konvencionálódott határozós szó szerkezet része, amelyben az ige eredeti jelentése absztrakt módon jelenhet meg. Referenciális frazéma.	<i>döntést hoz tárgyalásokat folytat szerződést köt megrendezésre kerül eszébe jut (nagy) lármát csap órát tart</i>
kommunikatív formula	Saját terminusom, mely felöleli a különböző kutatók által kommunikatív frazeologizmusnak, rutinformulának, meta-kommunikatív klisének, beszédaktus-formulának és attitűdöt kifejező formulának nevezett kifejezéseket.	<i>köszönöm szépen jó napot minden jót Mi újság? Mit is akarok mondani? Ne mondd! véleményem szerint azt hiszem</i>

1. táblázat: A kutatásban vizsgált frazematípusok

3. Frazémák és nyelvtanulás

A **szólások és közmondások tanítása mellett** „elitista” érv, hogy kitüntetett szerepük van az általános és a nyelvi műveltségben, ezért megértésük és használatuk a nyelvtanulóknak is fontos, főleg azoknak, akik magas fokon kívánják elsajátítani az adott idegen nyelvet (Kozak 2017: 221). Köznapiabb érv, hogy a frazeologizmusok szerepet játszanak a kulturális tartalmak közvetítésben és az interkulturális készségek fejlesztésében, ezek pedig szükségesek a sikeres idegen nyelvi kommunikációhoz. A frazémák kontrasztív tanítása segíthet kialakítani a nyelvtanulóban a kulturális tudatosságot: azt a szándékot, hogy törekedjen felismerni és értelmezni a körülötte lévő jelenségek, például a nyelv kulturális meghatározottságát, továbbá azt, hogy tudatában legyen a kultúrák közötti különbségeknek, és ezeket empátiával kezelje (Holló 2008: 28). A frazémák ismerete annak a nyelvtanulói attitűdnek a kialakulásához is hozzájárulhat, amit etnorelativizmusnak vagy kulturális relativizmus szemléletnek is nevezhetünk. E szerint a különböző kultúrákat (népeket, szokásokat, értékeket) nem lehet rangsorolni, egyik sem magasabb vagy alacsonyabb rendű a másiknál (Holló 2008: 33). Ez különösen fontos alapelv lehet a multikulturális csoportok magyartanítása esetében. Bączerowski (2008: 165) úgy fogalmaz, hogy a frazeologizmusok olyan interpretációkat tartalmaznak, amelyek a nyelvhasználóban az adott kultúrközösséggel összefüggő meghatározott asszociációkat ébresztenek (pl. történelmi, művészeti, néprajzi, társadalmi, politikai stb. jellegűeket). Továbbá minden újabb idegen nyelv tanulása módosítja a tanuló már meglévő nyelvi és kulturális kompetenciáit, ezzel hozzájárul az interkulturális tudatossághoz, készségekhez és jártasságokhoz, valamint növeli az egyén idegennyelv-tanulási képességét, és nyitottabbá teszi további kultúrák megismerésére, illetve el- és befogadására (KER 2002: 55).

Ugyanakkor a **frazémák tanítása ellen** is találhatók érvek a szakirodalomban. Képviselőik többek között arra hivatkoznak, hogy a legtöbb nyelvtanuló nehezen tudja helyesen és helyénvaló módon működtetni a frazeologizmusokat, illetve, hogy számos frazéma furcsán hangozhat egy idegen nyelvi beszélő szájából. Az előbbi vélemény kapcsán: az állandósult szókapcsolatok valóban sok kihívást tartogatnak a nyelvtanuló számára, hiszen grammatikai, lexikai, szemantikai és pragmatikai jellegű megszorítások, korlátozások is érvényesek rájuk. Például a közmondások kapcsán nemcsak a forma- és a jelentésoldalt kell megtanulni, hanem azt is tudni kell, hogy milyen beszédhelyzetekben lehet használni őket. Egy nem megfelelő szituációban elmondott, rosszul értelmezett közmondás közbeszúrása félreértések okozója is lehet, vagy komikus hatást válthat ki. Ugyanez vonatkozik a szállóigékre is (Balogh 2006: 31). Az ezt az oldalt támogatók úgy vélik, hogy noha az anyanyelvi nyelvhasználat, köznyelv számottevő és szerves részét alkotják a több szóból álló kifejezések, nem mindegyikük (illetve túl sok belőlük) ’nem való a nyelvtanuló szájába’. Míg például a kollokációk (pl. *igényt felmér/bejelent*) inkább, addig az idiomatikus szólások és közmondások vagy a szállóigék (pl. *Ember küzdj, és bízva bízzál!*) kevésbé vagy kevesebb számban tanítandók. Ezt azzal indokolják, hogy az ilyen kifejezések stilisztikai töltésük miatt idegenszerűen hathatnak egy nem anyanyelvi beszélőtől (Holló és mtsai. 1996: 90). Medgyes is úgy gondolja, hogy nem tanácsos túl sok közmondást és szólást tanítani, mert *egy külföldi szájából furcsán hatnak* (Medgyes 1997: 137). A nyelvspecifikusabb és kevésbé tipikus, ritkább, jelöltebb kifejezések tanításánál mindenképpen fel kell hívni a nyelvtanuló figyelmét az adott egység használati körére (stílus, műfaj, regiszter stb.). Sok esetben elegendő lehet az adott kifejezés ismerete is – a felismerés, a megértés szintjén az aktív használat helyett, főleg akkor, ha az anyanyelvi beszélők is ritkán használják azt a mindennapi beszédükben (Holló és mtsai. uo.).

Továbbá megemlítendő az a kettősség vagy ellentmondás is, ami a frazeologizmusoknak az idegen nyelvi tanítását-tanulását jellemzi. Ennek a lényege abban áll, hogy míg a frazémák „szellemileg” a nyelv és a gondolkodás metaforikusságában gyökereznek, és az anyanyelvi beszélő a nyelvi szocializáció során természetes módon sajátítja el, mentalizálja, konceptuali-

zálja őket, addig az idegennyelv-tanulás során a tanár nyelvi közvetítéssel (pl. explicit magyarázat, körülírás, fordítás útján) teszi hozzáférhetővé a tanulók számára a frazémákban a célnyelv kultúrájának – ezen belül világképének, gondolkodásmódjának – a megismerését.

Összegezve azt mondhatjuk, hogy a célnyelvi frazeologizmusok fontos részét képezik az idegen nyelvi kompetenciának – nemcsak a(z) (inter-)kulturális, hanem a nyelvi kompetencia szempontjából is. Szerepelnek is a KER-ben és a nyelvvizsgákban is (l. később). Ugyanakkor tanításuk során körültekintően és komplexen kell eljárunk: nem taníthatjuk őket egyszerűen lexikaként, hanem figyelemmel kell lennünk a formai, a jelentés- és a használatbeli sajátosságaikra. Azt is érdemes tudatosítani, hogy a ritkább és kevésbé tipikus erősen kultúr- és nyelvspecifikus idiomatikus frazémák túlzott használata mesterkéltnek, természetellenesnek tűnhet.

Ami a **módszertant** illeti, már a 18. és 19. századi magyartanító könyvekben is szerepeltek frazémák. Ezeket egyrészt a párbeszéd, olvasmányok, másrészt a modellként bemutatott rövid, könnyen memorizálható példamondatok és kifejezésgyűjtemények tartalmazták (l. 5. fejezet). A korabeli tanulók ezeket a szövegeket, mondatokat, kifejezéseket valószínűleg lefordították és memorizálták. A 20. századi modern nyelvészeti alapokra építő tankönyvírásban és módszertanban a grammatikai struktúrák tanítása került előtérbe, később azonban, a **kommunikatív irányzat** megjelenésével – a pragmatika mellett – a kommunikációban elsődleges lexika fontossága ismét jobban előtérbe került.

A MID általánosságokban követi az idegen nyelvek didaktikáiban foglaltakat a szókincs oktatásmódszertanának tekintetében – l. pl. a szemantizálás különböző eljárásai: izoláltan szavanként, szóbokrok, szinonim, szómezős, ill. kollokációs szempontú stratégiák által, a célnyelvi környezet azonban a szónak és kollokációinak hangsúlyozott figyelembevételét teszi szükségessé, mivel a környezeti input elsősorban lexikailag hat (Jónás 2005: 73). Az ezredfordulón (a kommunikatív szemlélet elterjedése után) éppen ez lehetett az egyik oka annak, hogy Csonka Csilla (2000) fájjalta, mennyire nem foglalkozik a MID a frazeologizmusokkal, ugyanakkor kiemelte a taníthatóságukkal kapcsolatos nehézségeket is (pl. alap kutatások hiánya, a rendszer kaotikussága stb.). Mindazonáltal így írt:

„már a kezdők nyelvtanítási folyamatában viszonylag hamar keletkezik egy viszonylag nagy korpusza a frazeológiai kifejezéseknek, s ezzel már nagyon korán el lehet kezdeni a feldolgozó munkát. A frazeologizmusok tanításában különösen akkor tudunk jó eredményeket elérni, ha időben, tehát elég korán kezdünk tudatosan foglalkozni velük. Tudomásul kell vennünk, hogy a „tisza esetek” (nagy fába vágja a fejszét, csütörtököt mond stb.) csak későbbi időpontban következnek, s hozzájuk az út a peremhelyzetű frazeologizmusokon át vezet” (Csonka 2000: 199).

Módszertani eljárásaként analógiás felsorolásokat, tartalmi csoportosításokat ajánl, és különféle használati tippeket javasol – például, hogy nem szabad saját elképzelés szerint variálni őket, vagy hogy eleinte érteni kell csak őket (és megfigyelni, hogy hol, mikor és kire vonatkoztatva használatosak), és még sokáig kell várni az aktív használatukkal.

A huszadik század kilencvenes éveiben a kommunikatív nyelvoktatás (MID-en kívüli) égiszén kialakult egy szókincsközpontú nyelvtanítási irányzat, az úgynevezett **frazeológiai** (vagy más néven lexikai) **megközelítés**. Érdekessége, hogy nem helyez hangsúlyt a nyelvtani szabályokra, a középpontban a szókincs, pontosabban a *lexikai frázisoknak* nevezett (részben állandósult) szókapcsolatoknak állnak (Bárdos 2005: 192–193). A lexikai frázisok közé tartoznak idiomatikus kifejezések, közhelyek (*fűbe harap, nem hajt a tatár*), rutinformulák (*ezer éve nem láttalak, na ugye megmondtam, hagyjál már*), valamint különféle szövegszervező és attitűdöt kifejező elemsorok is (*ami azt illeti, az a véleményem, hogy..., minél inkább, annál inkább*). A módszer képviselői fontos szerepet tulajdonítanak a lexikai frázisoknak az alapkészségek integrált fejlesztésében, valamint a szóbeli és az írott diskurzus hatékonyságában. Felhívják a figyelmet, hogy a különféle lexikális frázisok, beszédfordulatok nemcsak idioma-

tikusabbá teszik a nyelvhasználatot, hanem a beszéd folyamatosságát is növelik – úgy, hogy közben a beszélő időt tud nyerni gondolatainak megfogalmazásához (Bárdos 2000:83).

A frazeologizáló megközelítés ma modern korpusznyelvészeti eszközöket is alkalmaz. A konkordanciavizsgálatok segítenek a gyakori mintázatok megtalálásában, elemzésében, illetve segítik a tanulókat, hogy hatékonyabban sajátíthassák el a nehézségeket okozó idiómákat, társalgási fordulatokat, kollokációkat. McCarten (2007) korpuszvizsgálati kutatásai alapján összegzi, hogy milyen módon támogathatja a szókinccstanítást a különböző korpuszok használata (ő a *Cambridge International Corpus*-t használta). Elsősorban a gyakoriságra derülhet fény: melyek a gyakran használt szavak és kifejezések egy nyelvközösségen belül, és melyek a ritkán előfordulók. A korpuszok emellett rámutatnak a beszélt és írott nyelv különbségeire is: melyek azok a szavak, amelyek inkább szóban, és melyek azok, amelyek inkább írásban jelennek meg. Megmutatják a szavak használati körét is: az egyes szituációkhoz kötött szókinccshasználatot, és bemutatják a kollokációkat is: a szavak közös előfordulásának gyakoriságát. Ezenkívül nyelvtani mintázatokra is találunk példákat, valamint megtudhatjuk, hogy mely szavak és kifejezések rendelkeznek diskurzusszervező tulajdonságokkal (3. o., saját fordítás). A szerző szerint a kapott információkat többféle módon hasznosíthatjuk a nyelvtanításban. A gyakorisági listák a nyelvtanár segítségére lehetnek annak a kiválasztásában, hogy milyen egységeket milyen sorrendben tanítson (uo.). A frazémák között például sok ritkán használt, kevésbé ismert állandósult szókapcsolat létezik, ezekkel elég a nyelvtanítási folyamat késői szakaszaiban megismertetni a nyelvtanulókat.

Emellett általánosságban nagy figyelmet kaptak az utóbbi időkben a kollokációk és ezzel együtt a **kollokációs kompetencia** is. Egy szó ismeretét ugyanis nemcsak formai és szemantikai jellegű információk alkotják (pl. írás, kiejtés, szótári jelentés, szófaj, morfológiai szerkezet), hanem az is, hogy milyen más elemekkel (pl. lexémákkal) hogyan és milyen feltételek mellett társul, kollokálódik. Ha erre vonatkozóan valakinek nem fejlett az úgynevezett kollokációs kompetenciája, számos hibás köztesnyelvi alakot tartalmazhat a beszéde, és gondjai lehetnek a fluenciával (Hill 1994: 4). Lewis (1997) is azt állítja, hogy a kollokációk tanulása nem csupán a mentális lexikont bővíti, hanem a folyékonyságot is növeli – ez ugyanis a többé-kevésbé állandósult, gyakori szókapcsolatokon alapul (Lewis 1997: 15). Végül Thornbury szerint a kollokációs kompetencia a nyelvtudásnak az a vetülete, amely a leginkább megkülönbözteti a középhaladó szintű tanulót a haladótól (Thornbury 2002:116). Célnyelvi kollokációs tudás birtokában ugyanis a beszélő képes lexikai fordulatok széles körű, helyes és helyénvaló használatára – ahelyett vagy anélkül, hogy szó szerint transzferálna szókapcsolatokat az anyanyelvéből a célnyelvbe.

A kollokációs kompetencia mellett a frazémák kapcsán fontos kiemelni a **frazéológiai kompetencia** fogalmát is. Cowie (1998) ezt a következőképp definiálja: az anyanyelvi beszélőhöz hasonló magas szintű nyelvtudást jelent, ami sok különféle, változatosan használt „előregyártott elemet” (állandósult szókapcsolatot) tartalmaz. Reder Anna a kompetencián belül három komponenst különít el: (1) a szövegben található frazeologizmusok megértése, (2) a frazeologizmusok szituatív helyénvaló, adekvát használata, (3) a szövegen belüli további frazeologizmusok azonosítása és autonóm elsajátítása; és azt állítja, hogy a produktív és a receptív frazeológiai kompetenciának is feltétele a frazématudatosság (Reder 2015:75; idézi Drahotá-Szabó 2022:11) – mint ahogy a kollokációk (mint nyelvi jelenség) iránt is egyfajta érzékenységet kell kialakítani a nyelvtanulóknak (Reder 2007: 133–143).

A **metaforikus kompetencia** szintén fontos fejlesztési terület a frazémák tanítása kapcsán³. Ez Danesi szerint egy olyan tudás-, képesség- és attitűdegyüttes, amely lehetővé teszi, hogy a beszélő „az adott idegen nyelv fogalmi rendszerét használja ahelyett, hogy anyanyelve fogalmi rendszerére támaszkodna”, illetve amelynek segítségével megérti és megalkotja a figuratív nyelvet (Danesi 2008: 243, idézi: Szili 2021: 60). A terminológiával kapcsolatban egyébként Szili véleménye az, hogy a **konceptuális kompetencia** fogalma megfelelőbb lenne ebben az értelemben, mert az tágabb kategória: a fogalmi és a figuratív kompetenciákat is magába foglalja. Szili (2021) példája a konceptuális hiányosságokról az, amikor a német vagy az angol anyanyelvű beszélő a magyar *haza* szót nem képes a célnyelvi közösség által elvárt módon konceptualizálni – pl. megmosolyogja az *édes hazánk* szókapcsolatot, vagy a *hazánk* birtokos személytoldalékos alakjában „nem ismeri fel a közösségi, azonosuló viszonyulást” (61. o.). A konceptuális kompetencia kialakítását a nyelvtanulás kezdetétől tudatosan, következetesen felépített lépésekben kellene megtenni, a szókinccstanítás segítségével (Szili 2021: 61).⁴

Összességében ma már általánosan elfogadott tény, hogy a nyelvoktatásban érdemes minél több oldalról megközelíteni az állandósult és idiomatikus szókapcsolatokat, valamint a kollokációkat is (lexika, grammatika, illetve lexiko-grammatika, pragmatika, kultúra, kogníció). Szűcs Tibor alábbi gondolatai a frazeologizmusokra vonatkoztatva is érvényesek:

„Ma is úgy látom, hogy az összefüggések mozgósításában egyaránt számolnunk kell a nyelvoktatásban a kontrasztív, kommunikatív és kognitív szemlélet közös funkcionalitásával, valamint a kultúráközvetítésben a komparatistikai-interkulturális megközelítés szemiotikai tágasságával, s közös nevezőként a pragmatika dominanciájával. Ebben a széles keretben válik értelmezhetővé és kezelhetővé a társadalmi változások nyelvhasználati és kulturális leképeződése, illetve az ennek megfelelően korszerű nyelv- és kultúráközvetítés (vö. Hidasi 2004; Szili 2005). Ekként érhető tetten európaiságunk és magyarságunk egysége, illetve regionális beágyazottságunk is. Így lehet hiteles a hétköznapi országismeret, a mindennapos magyarsággép (vö. Bori–Masát 2008), s ebben a szociolingvisztika manapság hasznos ösztönzéssel szolgálhat az interkulturálisan kontrasztív-komparatív pragmatika alapjaira helyezett tananyagok kidolgozásához (pl. Cseresnyési 2004). Mindeközben szem előtt kell tartanunk, hogy – areális tekintetben európai helyünket illetően – nyelvünk sziget, kultúránk **híd** (...)” (Szűcs 2012: 144).

A legfontosabb módszertani kérdés jelenleg az, hogy frazémakincsünk mely elemeit érdemes az egyes nyelvismereti szinteken megtanítani. Ezt többféle szempont vezérelheti: a frazéma gyakorisága, kommunikatív haszna, metaforikussága, morfoszintaktikai összetettsége, variabilitása, nyelv- kultúraspecifikussága, és emellett természetesen maga a **tanuló** – az ő érdeklődése, szükségletei és céljai. A szókinccs elsajátításán belül a hasznosság elvének motivációban betöltött szerepére Gyöngyösi (2013) is rávilágít: a nyelvtanulók motivációja erősíthető, ha a tanár bevonja őket a tervezés folyamatába. Ez akár már kezdő csoportokban is megvalósítható, elég megkérdezni a tanulóinkat arról, hogy mely témákhoz kapcsolódó szókinccset sajátítanak el szívesen (pl. vásárlás vagy mobileszközök lexikája), ezáltal nőhet a motivációjuk a tanult is-

³ A frazémák valójában nemcsak a kollokációs, a frazeológiai és a metaforikus, hanem bármelyik kommunikatív alkompetencia szempontjából relevánsak, tanulmányozhatók és taníthatók (1. nyelvi, pragmatikai, szociolingvisztikai, szociokulturális, interkulturális, stratégiai kompetencia). (Ezekről részletesen l. pl. KER 2002, Bándli 2004, M. Pintér–Wéber 2019).

⁴ Ide vonatkozó vizsgálat Tóth-Czifra 2017-es kutatása, aki három metaforára (A BOLDOGSÁG FELFELÉ IRÁNYULTSÁG, A BOLDOGSÁG FENT VAN / A SZOMORÚSÁG LEFELÉ IRÁNYULTSÁG, A SZOMORÚSÁG LENT VAN / A DÜH FELFELÉ IRÁNYULTSÁG, A DÜH FENT VAN) visszavezethető *fel* és *le* igekötős igés konstrukciók elsajátítását vizsgálta (pl. *felvidul, fel van dobva, felemelő + fn., tíz centivel a föld fölött jár / lógatja az orrát, magába zuhan / felmegy a pumpa vkiben, a plafonon van*). Kérdése arra irányult, hogy a metaforikus motiváció tudatosítása hogyan támogatja az érzelmek témakörét felölelő szókinccs elsajátítását és használatát, illetve a tudatosított új metaforikus sémák segítségét nyújtanak-e a nyelvtanulóknak az új, de azonos figuratív motivációra visszavezethető kifejezések megértésében. Eredményei értelmében a figuratív jelentésalkotás pozitívan hat a tanulásra. Beréni szókinccskísérlete is azt bizonyította, hogy a fogalmi metaforák tudatosítása segít a tanulóknak jobban bevésni és könnyebben felidézni az idiómákat (Beréni 2006).

meretek anyanyelvi környezetben való azonnali hasznosításához is (29. o.). A frazémák tanításában is hasznosítható lehet ez: nyelvészetileg képzett csoportokban például felmérhetjük, hogy ki milyen jellegű frazémákat tanulna szívesen (zárt végű feleletválasztás), vagy akár kívánságlistát is írhatunk velük (nyitott végű fogalmazás). A kevésbé képzettek esetében járható út lehet az, ha a hibáikból indulunk ki (pl. ha szó szerint lefordítanak egy kifejezést: pl. *szereződést „zár”* a *Vertrag schliessen* után), vagy esetleg, ha kikereshetjük a forrásnyelvükön általuk leggyakrabban használt frazémák célnyelvi megfelelőit, azokat feltárnánk, tudatosítanánk, mentalizálnánk. A diákok tudatos bevonása a tananyag megtervezésébe (és általában a nyelvtanítási folyamatokba) mindenképpen elősegíti a hatékony tanulást, mert pozitív attitűdöt formál, növeli a motivációt, kedvezően hat a tanár–diák interakcióra, és autonómiára nevel.

Használhatunk **korpuszokat** is. Ezek irányt adhatnak arra nézve, hogy hány frazémát és pontosan melyeket tanítsuk a nyelvtanulóinknak. Nem minden lexéma és frazéma hasznos a nyelvtanulónak, de a gyakoribbak valószínűleg általában hasznosabbak lesznek. Ezek meghatározásában segíthetnek a korpuszok alapján összeállított szólisták (Lehmann 2004: 50). Egy-egy téma kapcsán (pl. öltözködés, lakóhely, időjárás, egészség, színek stb.) megkereshetjük a leggyakoribb tipikus szókapcsolatokat, vagy akár tippeltethetünk is a tanulókkal. A tanulók különféle korpuszokban keresve gyűjthetnek olyan szókapcsolatokat, amelyek a megadott szóval vagy szavakkal együtt – pl. közvetlenül előttük vagy utánuk szerepelnek (pl. *egy doboz ... vagy egy zacskó ...*) (vö. McCarten 2007: 4) – de akár *... haj vagy haját ..., hajba ..., úgy áll a haja, mint ...* stb. Sok tankönyvi feladat átalakítható lehet ezen a módon – ld. pl. a *Lépésenként magyarul 1*-ben azt a feladatot, ahol élelmiszereket és használati eszközöket (*mosópor, cigaretta, tej, almalé, sör, sajt, kolbász, sonka, virsli, kukoricakonzerv, joghurt, kenyér, szalámi, zsebkendő, lekvár*) kell összepárosítani mennyiségi kategóriákkal (*egy üveg, két doboz, 20 deka, egy darab, egy pár, három, fél kiló, két csomag*) (Durst 2017:83). A feladat elvégzése után megvitathatjuk, hogy a tanulók anyanyelvében hogyan működnek ezek a kapcsolatok.

A tanítandó frazémák kiválasztásában segíthetnek a kimeneti **követelményrendszerek** is. Erről lesz szó a következő fejezetben.

4. Frazeológiai egységek a MID külső szabályozóiban

A **Küszöbszint** (Aradi és mtsai. 2000) nyelvi funkciókkal, konkrét fogalmakkal, nyelvtani szerkezetekkel és a szociokulturális kompetenciával foglalkozó fejezetei több helyütt elszórtan található példaként listázott többé-kevésbé állandósult kifejezések: pl. *Jó reggelt! Mondd csak! beugrik (valakihez), ha nem tévedek, rendben van, helyre tesz, szükségem lenne egy ...-ra/-re, őszintén sajnálom, szó sem lehet róla, egyáltalán nem vagyok biztos benne, nem tesz semmit, Ne mondd! Teljesen igazad van, egyáltalán nem számít, milyen kár, hogy..., ki hitte volna, hogy..., mit szólsz hozzá, hogy..., fogalmam sincs (róla/arról), hogy...* stb. A **Küszöbszint** tehát csak eseti példákat sorol fel a frazeológiai egységek vonatkozásában, melyek közt nem szerepelnek szólások és közmondások – ez érthető is a nyelvismereti szint tükrében.

A **Közös európai referenciakeret** (KER 2002) a lexikális kompetencia körébe tartozó leírásban ad helyet az állandósult kifejezéseknek. Ezeket olyan több szóból álló egységként definiálja, amelyeket összetartozó egységként tanulunk meg és használunk. A mondatformulákra, az üdvözlési formákra, a közmondásokra, a még használtban lévő archaizmusokra (*Isten engem úgy segítjen!*), valamint az idiomatikus kifejezések csoportjára (*túllőtt a célon, feldobta a talpát, fehér, mint a hó*) találunk példákat (uo. 133). Szerepelnek még úgynevezett **állandósult keretek** is (pl. *„Kaphatnék, kérem...”*), illetve egyéb állandósult kifejezések (vonzatos igék, funkcióiág kapcsolatok, pl. *beszédet tartani*) is.

A B2-es leírásban a szó átvételénél ez olvasható: „állandósult szókapcsolatokat («Nehéz erre a kérdésre válaszolni») tud használni azért, hogy időt nyerjen és megtartsa a szót, amíg mondanivalóját megfogalmazza” (uo. 150). A szociolingvisztikai kompetenciára vonatkozóan olvashatjuk, hogy a B2-es nyelvtanuló „megérti, és követni tudja a csoportos eszmecserét, és hozzá tud szólni, még akkor is, ha a beszéd gyors és kollokvialis” (uo. 147), az általános szövegértés terén pedig „széles körű aktív olvasási szókinccsel rendelkezik, de ritkán előforduló idiómák esetében nehézségekbe ütközhet” (uo. 85).

A szókincs terjedelmét szemléltető skálán a mesterfokú nyelvhasználóknál jelennek meg az idiomatikus kifejezések mérési szempontként. A C1-es tanuló „jól tudja használni az idiomatikus kifejezéseket és kollokvializmusokat”, „követni tud olyan filmeket, amelyekben jelentős mennyiségű szleng és idiomatikus kifejezés fordul elő”; a C2-es beszélő pedig „jól használja nagyon széles szókincsét, köztük idiomatikus kifejezéseket és kollokvializmusokat; tudatában van a jelentés konnotációs szintjeinek” (uo. 134–147.o.).

Külön részfejezet szól a „népi bölcsesség kifejezéseiről”, amelyek állandósult kifejezésként általánosan elfogadott nézeteket képviselnek, hozzájárulnak a népi kultúrához. A KER hangsúlyozza, hogy ezek használata gyakori, sűrűn találkozni velük újságcímekben is. Ismeretük fontos, hiszen a szociokulturális kompetencia nyelvi aspektusának alkotórészei. A következő egységeket sorolja ebbe a csoportba: idiómák (pl. *sok kicsi sokra megy*), közismert idézetek, szállóigék (pl. *Ember küzdj és bízva bízzál!*), időjárással kapcsolatos szólásokban a hiedelmek kifejezése (pl. *érzi, mint macska az esőt*), klisék (pl. *nem most jöttem le a falvédőről*), illetve a különböző értékítéletek szólásokkal történő kifejezése (pl. *Ez övön aluli volt!*) (uo. 145.o.).

A *Referenciakeret* összességében a B2-es szinten juttat először igazán szerepet a frazeologizmusoknak, ám főleg a legmagasabb nyelvismereti szinteken (C1 és C2) tartja elvárhatónak a frazeológiai egységek átfogó ismeretét: A C2-es beszélő jól használ idiomatikus kifejezéseket és kollokvializmusokat, a C1-es fel tudja ismerni az idiomatikus kifejezések és kollokvializmusok széles körét; követni tud olyan filmeket, amelyekben sok idiomatikus kifejezés van; a B2-es tanuló állandósult szókapcsolatokat tud használni időnyerés és a szó megtartása céljából, amíg gondolatait pontosan megfogalmazza (KER 2002: 147–150). Emellett az a javaslat is szerepel, hogy a KER használói gondolkodjanak el azon, hogy a nyelvtanulóknak mely közmondásokat, közhelyeket és szólásokat kell felismerniük, megérteniük, illetve önállóan használniuk (uo. 148.o.). Ehhez nyújthatnak segítséget a közmondások gyakoriságát vizsgáló kutatások, mint például T. Litovkináék parömiológiai minimumot feltérképező kutatása (T. Litovkina–Mieder 2005: 22–62).

A **magyar nyelvi vizsgák** közül a jelen cikkben két akkreditált nyelvvizsgáról, az ECL-ről és az Origóról szólok. A frazémák szempontjából fontos tudni, hogy mindkettő a mindennapos szituációkra jellemző idegennyelv-használat megfelelőségét méri, nem pedig az egyedi szakterületekhez kötött speciális nyelvismeretet (M. Pintér–Wéber 2019: 62). Továbbá mindkét nyelvvizsga alapja a *Közös európai referenciakeret*, és az ezen alapuló értékelési rendszerben helyet kap a frazémaismeret is.

A szóbeli nyelvvizsgaproduktumok értékelése esetén az ECL vizsga B2-es szintű követelményeinél megjelenik a „további nyelvi szempontoknál” a következő jellemzés: „*a gyakoribb idiómák és beszédfordulatok magabiztos használata*” (ECL nyelvvizsga. Szóbeli vizsgázatok kézikönyve. 11. o.). A C1-es nyelvismereti szintre ez vonatkozik (ugyancsak a „további nyelvi szempontoknál”): „*gyakoribb köznyelvi változatok, újabb társalgási fordulatok, fontosabb neologizmusok ismerete, frazeológiai sokszínűség*” (uo. 13). Ugyanitt külön kiemelik a frazémaismeretet „a szókincs (terjedelme és mozgósítása)” szempont kapcsán: „*igen gazdag, átfogó és árnyalt szókincs változatos és szabatos szóhasználat idiomatikus fordulatokkal*” (uo. 17). Az értékelésben mindegyik vizsgált készségre/szempontra 0 és 5 között adható pontszám. Noha az írásbeli vizsgák nem publikusak, az ECL vizsga honlapján, illetve a gyakorlókönyvben található mintafeladatok alapján megállapítható, hogy az olvasott szöve-

gekben szerepelnek frazémák, és az írásfeladat megoldásaiban is várnak el frazémákat. Például B2-es szinten az olvasáskészséget mérő feladatokban találhatóak ezek a kifejezések: *csokorba szed, irodalmi nyelv, világgazdasági válság, felkelti a figyelmet, csak a fantázia szab határt*, a C1-es szint feladataiban pedig pl. ezek: *kapcsolatba lép, reflektorfénybe kerül* stb. (www.ecl.hu).

Az **Origó** vizsga szóbeli részének értékelésénél B2-es nyelvismereti szinten a szókincs értékelése ugyancsak 0–5 pont adásával történik, a frazémákra vonatkozva így jelenik meg: „jó, *idiómákat is tartalmazó szókincs, többnyire változatosan, pontosan*” (3 pont); „*az átlagosnál gazdagabb, számos idiómát is tartalmazó szókincs változatosan, pontosan, kevés hibával*” (4 pont); „*az átlagosnál jóval gazdagabb, sok idiómát is tartalmazó szókincs, változatosan, pontosan, szinte hibátlanul*” (5 pont). (ELTE Origó Nyelvi Centrum-vizsgáztatói anyag). A C1-es szinten „*idiómákat is tartalmazó széles körű szókincs-használat*” is feltétele a szókincsre kapható jó pontszámokhoz. A C1-es szinten megjelenik a frazémaismeret mint értékelendő kritérium a kommunikatív érték pontozásánál is, a szociolingvisztikai-pragmatikai kompetenciánál: „*jól értelmezi és adott esetben fel is használja a célnyelvi kulturális utalásokat, szólásokat és közmondásokat stb.*” (uo. 16). A frazális igék és a grammatikai kollokációk (Granger és Paquot felosztásával összhangban) a nyelvtani helyesség/hiba kategóriájába tartoznak, az egyéb vizsgált frazematípusok a lexikához/lexikai helyességhez/stilisztikai adekvátsághoz, tehát ezeket az írásbeli vizsgaproduktumokban is méri.

Összességében tehát bizonyos tágabb értelemben vett frazeológiai egységek ismerete (pl. kommunikatív formulák, kollokációk, funkciógés kapcsolatok) ismerete már alacsonyabb szinteken (A2–B1) elvárható, míg a szűkebb értelemben vett, idiomatikusabb, kulturálisan terheltebb és ritkább frazémák (közmondások, szólások, szállóigék) pontos ismerete magasabb (C1) szintre tartozik.

5. Frazémák a tananyagokban

Oktatástörténeti szempontból a frazémák tanításának igénye szinte egyidős az adatolható nyelvoktatással; megtalálhatók már a latin és görög nyelv tanításában évszázadokon keresztül használt lecke-előkészítések glosszarészeiben, ahol a tárgyalt közmondásoknak, szólásoknak, szállóigéknek, gyakori kifejezéseknek nemcsak grammatikai, hanem még a nyelvhasználati, kultúrtörténeti magyarázata is helyet kapott (Bárdos 2005: 192). A magyar mint idegen nyelv történetében is korán megfogalmazódott tananyagkészítőinkben, nyelvtanítóinkban, szótárkészítőinkben az az igény, hogy nyelvünk állandósult kifejezéseit bemutassák az idegen ajkú tanulóknak. Az első magyar nyelvmester, a zseniális **Bél Mátyás** *Der ungarische Sprachmeister* című 1729-es munkája a társalgási szövegekben szerepeltet frazeologizmusokat (köszönési és megszólítási formulákat, rutinformulákat, szólásokat stb.). E német ajkúak számára írt kiemelkedő jelentőségű nyelvkönyv sok erénye közül az egyik az, hogy célkitűzései között szerepel az emberek közötti társasági és társadalmi érintkezés megkönnyítése – amiben fontos szerepet kapnak a frazémák (Hegedűs és mtsai. 2006:38).

Szintén jelentős **Vályi András** 1792-es – német és latin közvetítőnyelvet használó – *Grundlinien die ungarische Sprache praktisch zu lehren, und zu lernen* címet viselő műve, amely nem csak nyelvtannal foglalkozó munka, hanem nyelvpedagógiai kézikönyv is egyben. A kiejtéssel foglalkozó részben találhatunk példákat kommunikatív formulákra is: *Kedves ötsém! jó reggelt. Köszönöm igen szépen. Hová még?* (uo.).

Márton József kiemelkedő nyelvmesteri és nyelvkönyvírói munkásságából ehelyütt csupán egyet emelek ki: a sok kiadást megért, kontrasztív szemléletmóddal rendelkező *Praktische Ungarische Sprachlehre* (PUS) című könyvet 1809-ből. A frazémák és a lexika tanításával kapcsolatban fontos rész a PUS *Toldalék. Szóllások Formái, és Beszélgetések* elnevezésű része, amelyben a mindennapi beszédhelyzetekben használt kifejezéseket gyűjtötte a szerző egy

csokorba, ezzel előremutatva a modern nyelvoktatás egyik központi elemére: a kommunikatív kompetencia fejlesztésére. Az első rész beszédetikett egységében található a következő jelenségek: *Kérő és lekötelező Mondások, Ráhagyó és Felelő Mondások, Megköszönő Mondások, 's Nyájas Felelések, Megtisztelő mondások, Bizonyító, tagadó és kétségbehozó Mondások stb.* Néhány konkrét példával szemléltetve: *Szívesen. Miért ne? Tiszta szívből. Ezer örömmel. Nagyon lekötelezett az úr* stb. (uo. 40–42. o.).

A magyartanítás másik jeles képviselője, **Riedl Szende** 1858-ban adta ki *Magyarische Grammatik* című nyelvtanító könyvét, amely a nyelvtani leírás részben bemutatott példák között számos frazémát, főleg kollokációt szerepeltet: pl. *nagyot nevet, igazat szól* (Riedl 1858: 172). Ezenkívül jelentős mennyiségű szépirodalmi idézettel, szállóigével, idiómával tarkítja példatárát: *Ne feledjük el, hogy nagy célok elérésére kitűrés s állhatatosság kell* (Eötvös), *hol van a megholtak jövedője?* (Kölcsey), *az én elestem őket zavarba hozza, szeme szikrázik* (Kisfaludy) (Riedl 1858: 226–228), *örök álmat aluszik* (237), *hátba vágta* (241), *kifogy az erőből* (242), *Talpra, magyar!* (245) *kenyéren s vizen él* (246), *fogada szót* (szót fogadott) (267), *a ház roskadó félben van* (268), *mennél, (mi+nét) annál, (az+nál), je-desto: Mennél több s mélyebb ismerettel birsz: annál inkább érzed az emberi tudomány bizonytalanságát* (Kölcsey) (281). Az *Interjentionen* részben a következő példák állnak: *Isten veled! Isten hozta! Mi az ördög! Ebadta! Ördög vigye! Mi a mennykő!* (Riedl 1858: 286).

Láthattuk, hogy a 18. és 19. században keletkezett, a magyart leíró, illetve tanító könyvek többségében egy, a mai szóval élve a kommunikációt és a különféle diskurzusokat szemléltető *második* részben (amely a nyelvtant leíró első részhez képest szerényebb terjedelmű volt) sok – általában a mindennapi élethelyzetekhez kötött – rövid, könnyen memorizálható mondat szerepelt. Ezekon kívül olyan szavakat és kifejezéseket is bemutatottak a könyvek szerzői, amelyekkel a beszélő gondolatokat, viselkedésmintákat és érzelmeiket fejezhet ki. A korabeli tanulók ezeket a szövegeket, mondatokat, kifejezéseket valószínűleg lefordították és memorizálták.

Az 1980-es évektől kezdve megjelenő **egyetemi jegyzetek** az egyes képzőhelyek speciális nyelvi követelményeit voltak hivatottak kiszolgálni, ugyanakkor szoros kapcsolatot tartottak fenn egymással és a Nemzetközi Előkészítővel (NEI). Közös gyökerekre támaszkodtak: a Hegyi Endre-féle vonzatközpontú szemlélet – beleértve az igekötős, funkciógis szerkezeteket – jellemezte az egyes szakterületek lexika-tanítási stratégiáját. A szókincsfejlesztés teljes egészében ezzel a módszerrel működött: a fogalomjelölő szavak első értelmezése a szövegben előforduló szerkezet alapján történt, ezután következnek gyakorisági sorrendben a lehetséges példák. A jobb oldali oszlop a grammatikai információkat és a legfontosabb kollokációkat sorolja fel.

Szókincsfejlesztés

Fölemelt a földről egy *rögöt*,
és szétmorzsolta.

A *röghöz kötött* jobbágyok még
csak nem is reménykedhettek
viszonyaik javulásában.

Nagyon *röghöz kötött* *gondolkodású*,
minden újat ellenez.

Olyan *rögös* volt az *út*, hogy alig
bírtunk rajta menni.

Bizakodva indult el az *élet rögös*
útján.

rög -öt, -ök, -e

1. /kisebb, száraz földdarab, vagy egyéb anyag/
röghöz kötött -et, -ek, -e, -en, -ebb.

/szabad mozgásában korlátozott jobbágy/

röghöz kötött *gondolkodás*

/korlátolt, maradi gondolkodás/

rögös -en, -ebb

1. /rögökkel teli/ *rögös*< talaj, út

2. /akadályokkal teli, fáradságos/

rögös-életút, pálya

ARANYRÖG -öt, -ök, -e

SZÉNRRÖG -öt, -ök, -e

(Hegedűs és mtsai. 1989-90:18)

A fejezetekben számos utalás található a referenciális frazémákra. Ennek szemléletes bemutatása Kosztolányi Dezső *Kagyló és tenger* című rövid esszéjének feldolgozása. E fejezet *Szókincsbővítésében* szerepel a *mond* igével előforduló referenciális frazémák felsorolása:

Mit mondtak, mit csináljunk?	<i>mond</i> -tam, -ott, -jon vmit 1. /gondolatokat élőszóban v. írásban kifejez, közöl/
Nézzük, mit mond a szótár! Nem félek, a szemébe mondom az igazat.	<i>vkinek a szemébe mond</i> vmit
Hogy is mondjam, hogy megértsd? Pontosan ez történt, úgy ahogy mondja.	<i>Hogy is mondjam?</i> <i>úgy, ahogy mondja.</i>
Hazudott, jobban mondva bizonyos részleteket elhallgatott.	<i>jobban mondva</i>
Laci megígérte, hogy eljön, mondanom sem kell, hogy időre megérkezett.	<i>mondanom sem kell, hogy...</i>
Könnyű ezt mondani, de nehéz megcsinálni.	<i>Könnyű ezt mondani.</i>

(uo. 92)

E jegyzetek még a számítógépek használatának elterjedése előtt készültek, a nyelvi anyag forrását az értelmező szótár, illetve a szerzők nyelvtudása és intuíciói adták.

Az újabb anyagok közül öt olyanról szólok a jelen cikkben, amelyek jelenleg is használatosak a Szegedi Tudományegyetem Hungarológia Programjában (munkahelyemen) a B2-es és C1-es csoportok körében. Két nyelvkönyvről lesz szó, valamint egy önállóan is használható nyelvtani gyakorlófüzetről és két nyelvtani kézikönyvről.

Hegedűs Rita és Oszkó Beatrix 2005-ben megjelent *Magyar mozaik 4.* nyelvkönyve a mesterfokú nyelvhasználóknak szól. A szerzők az előszóban az idiomatikus és köznyelvi kifejezések megismerését tűzik ki az egyik célnak, az ECL vizsgakövetelményeket is szem előtt tartva (Hegedűs–Oszkó 2005: 5). A 15 leckéből álló tankönyv érdekes témákat (pl. oktatás, magyar feltalálók, vallások, szenvedélybetegségek, nők és férfiak, születés és elmúlás, élővilág, média, magyar Nobel-díjasok, fordítás) dolgoz fel változatos feladattípusok formájában, komplex készségfejlesztés keretében. A leckék bővelkednek frazémákban.

Az 1. fejezet első mondata, maga a cím is egy közmondás: *A jó pap is holtig tanul*; ezen kívül sok funkciói-gés szerkezet található a leckékben (*rendeletet hoz, felvételt nyer* stb.), egy feladat pedig célirányosan ezekre fókuszál: a szóképzéses feladat második részét a *kivételt képez, alapját/részét képezi valaminek* szerkezetek vezetik be, majd a gyakorlat második részében a nyelvtanulónak meg kell jelölnie azokat a kifejezéseket, amelyekben a *képez* lexéma funkciói-ges-szerűen viselkedik (uo. 16. o.). A 2. fejezet olvasmányában szerepel a *Nincs új a nap alatt!* szállóige, amely teljesen beépült a köznyelvbe. A lecke egyik feladata a *nyom* szóból képzett kifejezéseket gyűjti össze, a nyelvtanulónak párosítania kell a kifejezéseket a jelentésükkel, itt már kollokációk és idiómák is találhatóak: *nyoma veszett, nyomatékot ad a szavainak, nyoma sincs, nyomába se ér, a nyomában jár*. A 3. leckében megjelenik az *ehhez senkinek semmi köze* frazéma. A 4. fejezetben található frazeologizmusok: *közszeretnek örvend, rossz fát tesz a tűzre*, illetve a 17-es feladatban a következő állandósult szókapcsolatok magyarázatát találjuk: *Jut is, marad is; Nem jutunk egyről a kettőre/ötről hatra; Nem jutnak dűlőre*. A feladat második része önálló kifejtést kér: *Milyen szituációban használhatjuk őket?* (uo. 51. o.). Az 5. lecke témája a vallás, az utolsó előtti gyakorlat azokat a szólásokat sorolja fel, amelyekben szerepel a *pap* szó, a feladatban össze kell párosítani a szólásokat a jelentésükkel: *Elég egy pap egy templomban. / A jó pap is holtig tanul. / Csak ott takarít, ahol a papok táncolnak. / Kinek a pap, kinek a papné. / Ismeri, mint pap az írást*. A 7. egységben található – többek között – a *Menjen az ördögbe!* frazémánk, illetve a *hiján van valaminek* és a *szerény véleményem szerint*

kifejezés is. A 8. lecke második feladatában csak idézetek és szállóigék találhatók Széchenyitől, Petőfitől, Oscar Wilde-tól: „*Feleség ég s föld között a határ.*”, „*A legnagyobb szerencse, ami a földön elérhető-a boldog házasság „A házasság legbiztosabb alapja egymás kölcsönös félreismerése*”. A tizenkettes feladatban a következő közmondásokat, szólásokat kell összepárosítani magyarázatukkal: *az orránál fogva vezet valakit; se íze, se bűze; fejétől bűzlik a hal; orrhosszal vezet; mindenbe beleüti az orrát; megorrol valakire; a pénznek nincs szaga.* A feladatmegoldást nehezíti, hogy több, félrevezető magyarázat szerepel (a szerzők felhívják erre a figyelmet) (uo. 99. o.). A 10. fejezet címe egy népmesei fordulat: *És addig éltek, amíg meg nem haltak*, a téma a halál, gyász. Sok részvétnyilvánítási formát, állandósult szerkezetet sorol fel: *Fogadja őszinte részvétem! Osztozunk fájdalomdiban. Mély együttérzésem!* stb. A 13. lecke-ben található az *az a hír járta, hogy...* struktúra, valamint a *félreáll az útból; háttérbe vonul; pokollá teszi valakinek az életét; minden arannyá válik a kezében/kezei között* frazeológiai egységek is (uo. 163. o.). A 14. fejezet 9-es feladatában párosítani kell a következő frazeologizmusokat a jelentésükkel: *szabad kezet ad valakinek; pellengérré állít/kipellengérez valakit; fütyül rá* (uo. 168. o.). Az utolsó leckében található frazeologizmusok: *azt hiszi, hogy körülötte forog a világ; fenn hordja az orrát.* A *maga* lexéma nyelvtani magyarázatánál külön kitér a könyv arra a jelenségre, amikor idiomatizálódott szerkezet tagjaként jelenik meg: *elköhinti magát; belopja magát valakinek a szívébe; kiismeri magát valahol; leissza magát.* A hármas feladatban két közmondás szerepel: *Mindenki a maga szerencséjének a kovácsa; Aki másnak vermet ás, maga esik bele* (uo. 172–173. o.). A nyelvkönyv következetesen tárgyalja a sokféle, a kiválasztott témakörökön belül releváns és tipikus, a mesterfoknak megfelelően formailag és jelentéstanilag összetett frazeologizmust.

Szita Szilvia és Pelcz Katalin *MagyarOK B2+* (2019) című tankönyve változatos témák keretében (pl. időtöltés, régi korok és jövő, munkavállalás, üzleti élet, idő és pénz, tanulás, gasztronómia, az ember és környezete, divat, reklám, utazás) mutatja be a szinten elvárt szókincset és nyelvtani ismereteket, a gyakorlást és a komplex készségfejlesztést is szem előtt tartva. Témánk kapcsán a könyv elsősorban az igényes köznyelv gyakori frazeologikus egységeinek a bemutatására törekszik – szövegekben és gyakorlatokban egyaránt.

Az 1. fejezetben több, az idővel és érzelmi állapottal/viszonyulással kapcsolatos többféle frazéma megjelenik (pl. *elvesztegeti az idejét, különös figyelmet szentel valaminek, ami engem illet, mélyponton vagyok, semmi értelme, ki nem állhatom*). A 2. fejezetben szerepelnek a következő állandósult szókapcsolatok: *fogalmam sincs, tudomásul kell vennünk, hogy...*, *Képzeld csak, mi lenne, ha...*, *még szerencse, hogy...* Példák a 3. leckéből: *életét szenteli valaminek, elesett a csatában, nem vagyok benne biztos.* A 4. fejezetben, melynek címe *Egyedül nem megy* számos, a partner megnyilatkozását értékelő kifejezés található: pl. *ugye, ez csak vicc? Ez azért túlzás. Teljesen igazad van.* Az 5. fejezet címe egy modifikáció által létrejött lexikai szubsztitúció (Forgács 2007: 170): *A lustaság fél egészség.* A keresztretjvény rövid történetével foglalkozó feladatban a következő frazeologizmusok vannak: *faképnél hagy, nem hozta lázba;* a hasznos mondatokat listázó egységben pedig *a látástól vakulásig* jelenik meg. A 6. fejezet témája a mobilitás: szerepel benne a *jó néven vesz valamit* frazeologizmus, továbbá idézetek is helyet kapnak Christian Morgenstern-től, Márai Sándortól, Szabó Magdától, Tamási Árontól: pl. *Azért vagyunk a világon, hogy valahol otthon legyünk benne.* A 7. lecke címe az Illés zenekar egyik dalából való idézet: *Az ész a fontos, nem a haj.* A nyelvtanulásról szóló részben megjelenő egyik frazéma a *nagy utat tesz meg, illetve a jó neked!* A 17-es feladatban idézeteket olvashatunk Eötvös Józseftől, Weöres Sándortól, Rakovszky Zsuzsától, Karafiáth Orsolyától; néhány ezek közül már szállóigévé vált: pl. *Szerencsére rossz a memóriám. Mindig elfelejtem, ki a gyilkos a krimi végén.; Nincs múlt idő. A múlt nem múlik el.* A 18-as feladatot egy közmondásmodifikáció vezeti be: *A jó agy holtig tanul,* valamint a *szert tesz valamire* frazéma is megtalálható. A gasztronómiával és az esküvői szokásokkal foglalkozó 8. fejezet az *Amit mindenki szeret* közhellyel indul, de megtanulhatók *az élete végéig hű marad valamihez* és a

nagyra tart frazeologizmusunk is. A 9. lecke az ember környezetét tárgyalja, az itt megjelenő állandósult szókapcsolatok közül néhány: *(jó) példát mutat; figyelembe vesz valamit*. A 10. lecke témája az inspiráció és kreativitás; az első rész címe egy Vörösmarty-verscímet tartalmaz: *Gondolatok a könyvtárban*; a kulcskifejezéseket gyakoroltató feladatban található a *nem teljesült a leghőbb vágya, nem fogadta osztatlan lelkesedés, azt mondják, hogy...* frazéma, illetve egy másik szövegben a *Keletre magyar!* szállóige. A 11. fejezet a divat és a reklám világába vezet; rögtön a bevezető oldalon olvasható a *nem a ruha teszi az embert* szólásunk kérdéssé módosítva, valamint a *napvilágot lát* szólás, a *Jól értettem?* kommunikatív formula, illetve egy Rejtő Jenő-idézet: „A reklám az, ha bebeszéljük előre az embereknek, hogy valaminek örülni fognak”. Az utolsó (12.) fejezet az utazásról szól; sok idézetet használ, ugyanakkor megjelenik a *szokták emlegetni, hogy...* mondatkeret is, a 8-as feladat pedig szólásokat dolgoz fel: a megelőző szövegből kell kikeresni a hiányzó igéket, amelyek segítségével az idiomatikus kifejezések megmagyarázhatók: pl. *útnak ... = elindul; végső nyugalomra ... = eltemetik* stb. A blogbejegyzés szövegében további hasonló frazémák olvashatók: pl. *el tudja vinni a napot, leköti a figyelmet, a saját útját járja*.

A harmadik tananyag egy nyelvtani munkafüzet: Durst Péter *Lépésenként magyarul. Nyelvtani feladatok haladóknak* című 2001-es munkája, amely egy tananyagcsomag része, viszont különálló segédletként függetlenül is használható⁵. A munkafüzet fókuszában a B2-es szinten tanítandó grammatikai jelenségek állnak, ugyanakkor számos frazeológiai egység is szerepel – nemcsak a fejezetcímekben, hanem a gyakorlatok mondataiban is. A frazéma-típusokat tekintve elsősorban kommunikatív formulák (pl. *Jó napot kívánok! Viszontlátásra!*), kollokációk és funkciógés szerkezetek (pl. *foglaljon helyet, lekési a buszt*), valamint lexikalizált mondatrövidítések (pl. „*ki van zárva, hogy...*”) fordulnak elő, de idiómák is találhatóak (pl. *tele volt már a hócipője Gézával*). Ezenkívül a Csonka által „egyébnek” nevezett kategóriából szerepelnek például az időjárásra utaló gyakori szótöbbségek (pl. *meleg van*).

A munkafüzet mindegyik leckéjében szerepel szólás és/vagy közmondás – többnyire a tárgyalt grammatikához kapcsolódóan. A felszólító móddal foglalkozó fejezet alcíme *Amit ma megtehetsz, ne halaszd holnapra!* A példamondatok között található a *Ne ferd az ördögöt a falra!* közmondást is. Ugyanebben a részben olvashatjuk a *Fussunk, szaladjunk, hadd lobogjon a hajunk!* mondókát, illetve a következő szlogenként aposztrofálható mondatot: *A kockázatokról és a mellékhatásokról olvassa el a betegtájékoztatót, vagy kérdezze meg kezelőorvosát, gyógyszerészét!* A főnévi igenévvel foglalkozó fejezet alcíme is egy gyakori közmondásunk: *Jobb félni, mint megijedni*; a melléknévi igenévié: *Járt utat a járatlanért el ne hagyj!*; az igekötő pedig *A lónak négy lába van, mégis megbotlik*. A befejezett melléknévi igeneveket gyakoroltató egység egyik gyakorlata a következő frazémákat szerepelteti: *lerágott csont, ma született bárány, kidobott pénz, kivert kutya*; az összetett mondatokra vonatkozó fejezetben pedig található egy olyan feladat, amiben közmondások tagmondatait kell összetenni: *Addig nyújtózkodj --- ameddig a takaród ér! Addig üsd a vasat --- amíg forró!*

Végül két nyelvtani kézikönyv tárgyalása következik. A *Magyar nyelvtan. Formák, funkciók, összefüggések* (Hegedűs 2019) – a hungarológia módszertani alapelveinek megfelelően – sajátosan, az idegenség-szemlélettel (Jónás megfogalmazásával élve) és a funkcionális szemlélet alkalmazásával mutatja be grammatikánkat. Az egész könyvön végigvonul az idézetek, közmondások és egyéb frazeologizmusok használata; már az első részt egy Lotz János-idézet vezeti be (11. o.).

⁵ Az időközben megjelent *Rendszerező magyar nyelvtan* (Görbe Tamás és mtsai. 2023) c. gyakorlókönyv *Gyakori kifejezések* fejezeteiben célzottan kapnak helyet főként nem idiomatikus frazémák, pl. kollokációk, funkciógés szerkezetek és vonzatos igék (pl. *jól/rosszul érzi magát, megengedhet magának valamit, bizik magában*), illetve különféle lexikálisan kitöltött konstrukciók (pl. *Hány óra van? Jó idő van. Nyitva/zárva van*).

A *Formák* című első rész első fejezetében a példamondatok között megtalálható a *Van Isten!* helyzetmondat, valamint a főnévhez járuló metaforikus jelentés bemutatására a *ház feje* és a *kékharisnya* szókapcsolatok (23. o.). A viszonyzó tárgyalásánál a funkcióigéknél a következő példákat találjuk: *A hiba kijavításra kerül; a felek megegyezésre jutottak* (25. o.). A morfémák elhatárolásával és besorolásával foglalkozó egységben kollokációkra találunk példákat: *lefektetheti a gyereket, lakhatási engedély* (31. o.). A szókincsbővítés témájánál a *mögöttes okok* kollokáció olvasható (36.o.). A fosztóképző sajátosságainak elemzésénél a szerző megemlíti az *íratlan szabály, jól nevelt gyerek, tanulatlan ember* szókapcsolatokat (46. o.); a szóösszetételek részletezésénél számos összetett szót felsorol: pl. *műbútorasztalos, cukortartó* (55. o.). Az intonációs típusok leírásánál a *Milyen kár! Bár igaz lenne!* frazémák szerepelnek (77. o.). Az igékhez járuló toldalékokkal foglalkozó egység egyik táblázatában ez a kollokáció is megtalálható: *virágot szed* (107. o.). Az igenevek vizsgálatánál szerepel a *halottat örök nyugalomra helyezik* fogalmi metaforán alapuló frazéma (145. o.). A névszók viszonyragozásánál a *fejébe vesz valamit*, illetve a *Lélekben veled vagyok* frazeologizmusok állnak, továbbá egy Weöres-idézet: „*Körben az angyalok ülnek*”, egy idióma: *elege van a férjéből* és két közmondás: *A jó munkához idő kell. Jobból is megárt a sok* (152–153.o.), valamint a *szívén viseli valakinek a sorsát, ami a szívén, az a száján* frazeologizmusok (157. o.), pár oldallal később pedig *A kirúg a hámból* szólás. A viszonyzókkal foglalkozó fejezetben a határozatlan névelő viselkedésére hozott példák között szerepel a *fizet, mint egy katonatiszt* szóláshasonlat (215. o.). A mellérendelő kötőszóknál található az *egyrészt..., másrészt..., egyfelől..., másfelől..., egyszer..., másszor....* strukturális frazeologizmus (222. o.). A tárgy kifejezési eszközeinél található *A legjobbakat kívánom!* kommunikatív formula (249. o.).

A *Funkciók* című második rész fő- és alfejezetcímeinek többségében frazéma található, pl. idézet: „*Tiszán innen, Dunán túl...*”, „*Mához egy hétre már nem leszek itt...*”, „*Három napja nem eszek*”, „*Párisba tegnap beszökött az Ősz*”, „*Te az enyém, én a tied*”; szállóigévé lett idézet: *Egy kicsit szomorkás a hangulatom máma*; közmondás: *Nyugtával dicsérd a napot! Addig nyújtózkodj, amíg a takaród ér! Jobb ma egy veréb, mint holnap egy tűzok, Ki mint veti ágyát, úgy alussza álmát*; szóláshasonlat: *Szerény, mint az ibolya, Él, mint Marci Hevesen*; szlogen: *Amíg ön alszik, a Darmol dolgozik!*; mondatkeret (népmesei formula): *Volt egyszer egy*; kommunikatív formula: *Hogy vagy? Köszönöm, jól*. A nyelvtani jelenségek illusztrálását további különféle típusú frazémák szolgálják, pl. *Vizet prédikál és bort iszik; Ha hallgattál volna, bölcs maradtál volna; zsák a foltját; fából vaskarika; Lenni vagy nem lenni*; „*A ját-szótársam, mondd, akarsz-e lenni?*”; „*Tán csodállak, ámde nem szeretlek...*”; „*Azért vagyunk a világon, hogy valahol otthon legyünk benne*”; „*Bújj, bújj, zöld ág*”; *ragyog az örömtől, bánatában sírva fakad; Kérjük a telefonokat kikapcsolni!; Kérem, készítsék elő jegyüket és bérletüket!; Boldogan éltek, amíg meg nem haltak; Azt hiszem, hogy...; Biztos vagyok benne, hogy...; Véleményem szerint...; Nekem elhiheted...; Mi újság?; elhatározásra jut; szerződést köt* stb.

M. Korchmáros Valéria *Lépésenként magyarul. Magyar nyelvtani kézikönyv* (2006) című munkája szintén célzott figyelmet fordít a frazeologizmusok szerepeltetésére. Már a szuprasegmentális elemek tárgyalásánál találkozhatunk *A lónak négy lába van, mégis megbotlik* közmondással. A határozóragokat ismertető résznél a szerző kitér a *-ban/-ben* rag metaforikus használatára is: *Vajon miben töri a fejét?; Vajon miben sántikál?* Ugyanígy a *-n/-on/-en/-ön* superessivusi ragnál megtaláljuk *a bokán rüg, szaván fog, nyakon csíp, kenyéren és vízen tartják* frazémákat, a *-nál/-nél* rag esetében pedig a *nem vagy magadnál!* és az *azon egyszerű oknál fogva, hogy...* példákat. Az illativusi *-ba/-be* végződést tartalmazó frazéma a *tejbe'-vajba'* *fürösztötték*, a *-ra/-re* esetragot tartalmazó pedig az *olajra lépett* és a *palira vették*. További hasonló példák: *magához tér, szaladgál fűhöz-fához, a fejéhez kap* (*-hoz/-hez/-höz*); *Úgy hazudik, mintha könyvből olvasná, Kutyából nem lesz szalonna* (*-ból/-ből*); *Csak ment, hegynek föl, völgynek le* (*-nak/-nek*); *A világért se tennék ilyet! Semmi pénzért nem vállalom* (*-ért*),

illetve *lóvá tesz* (-vá/-vé) és *Ne szólj szám, nem fáj fejem! Egyik fülemben be, a másikon ki* (birtokos személytoldalékok). További példák: *rózsaszínben látja a világot; jóból is megárt a sok; csehül állunk; szentül hiszi, hogy...* (mellékevek); *sokra tart valakit; sokra becsül valamit/valakit; Így sose jutunk egyről a kettőre! Szeretnék végre ötről a hatra jutni! Jött ezerrel* (számnevek); *Amilyen a mosdó, olyan a törülköző* (alárendelés); *Az idő pénz. A pénz nem boldogít* (névelő); valamint *Hát, ennek befellegzett!* (mondatrészek).

Látható, hogy nemcsak a régi, hanem a mai oktatási anyagok is sokféle frazeologizmust tartalmaznak – az alacsonyabb szinteken leginkább kevésbé idiomatikus kommunikatív formulákat és kollokációkat, a magasabb szinteken sok idiomatikus frazémát, főleg szólást és közmondást. Az általános nyelvkönyvek elsődleges célja a frazeológiai egységek tanításával a szókincs bővítése, és vele együtt a fluencia és a stílus fejlesztése, míg a nyelvtani jellegű munkák elsősorban a grammatikai formák frappáns és emlékezetes szemléltetésére használják őket.

6. A magyarórán használható ötletek a frazémák tanítására

A megelőző fejezetek tanulsága, hogy míg a szólások, szóláshasonlatok, közmondások, szólóigék következetes tanítása a magasabb nyelvismereti szintekre tartozik (C1)⁶, addig a kommunikatív formulák, a kollokációk és a funkciógés kapcsolatok tudatos tanítását már a nyelvtanulás legelején el kell kezdeni. Hogyan tanítsuk a frazémákat a tanórai eljárások szintjén?

Noha a kevés (magyar nyelvi) adat hiányában óvatosnak kell lennünk azzal kapcsolatban, hogy általánosító megállapításokat tegyünk a különféle típusú frazémák mentális tárolásával és agyi feldolgozásával kapcsolatban, a szoros értelemben vett állandósult szókapcsolatokról mégis feltételezhető, hogy az agyban speciális feldolgozási folyamatokkal társulnak (de nem mind pontosan ugyanazzal). Erre épülhet számos technika. Klasszikus bevéső eljárás lehet például a **párosítás**, ahol a kifejezés elejét és végét kell összepárosítani. Erre példa Lázár Ildikó *népi bölcsességek* nevű játéka, melynek során annyi közmondást, szólást keresünk a célnyelvből, ahány párt alkot majd a csoport. A frazeológiai egységek két részét két külön kártyára írjuk fel, ezeket kell összepárosítaniuk a nyelvtanulóknak (Lázár 2015: 34). Kovács Tünde szerint ez a technika a párok és kiscsoportok szervezéséhez is kiváló lehet. Ő nemcsak a közmondásokat, szólásokat, szóláshasonlatokat, közmondásokat használja a bemutatott gyakorlatban, hanem a szókapcsolatokat, kollokációkat is (pl. *abszolút hallás; éhes, mint a farkas; addig jár a korsó a kútra, míg el nem törik*) (Kovács 2019: 30). Az ilyen jellegű gyakorlatok változata lehet a **kakukktojás-játék** (Gedeon és mtsai. 1993: 65): a tanár már tanult frazémákat ír a táblára, de úgy, hogy azok némelyike frazeológiailag helytelen elemeket is tartalmaz; a diákoknak ezeket a kakukktojásokat kell megtalálniuk és kijavítaniuk (akár csapatverseny keretében) – pl. *Ajándék *kutyának ne nézd a fogát! Előre *eszik a medve bőrére. Bámul*ja, mint borjú az új kapu*t.*

A hibajavító és párosító feladatokból nem szabad túl sokat használni a kollokációk kapcsán; Boers és mtsai. például óva intenek tőlük a „rossz” kapcsolódások megerősítésének megelőzése miatt, és inkább a „jó” kapcsolódásokat bevéső, memorizáló feladatokat javasolják (Boers és mtsai. 2014: 41–62). Az úgynevezett kollokációs szókincstanítás célja ugyanis éppen az, hogy az adott szót a leggyakrabban előforduló **szókapcsolataiban tanítsák meg** (vö. Bárdos 2000: 84), együtt álló frazeológiai csoportként tudatosítva és megerősítve a bázis-kollokátor kapcsolatát a nyelvtanulóban (Reder 2007): pl. *beszél [nyelv]-ul/-ül; film/tévét*

⁶ Természetesen egy-egy közmondás és szólás tanítható korábban is. Például a nyelvtanulás kapcsán már korán bemutatathatók lehetnek – akár megerősítésként, biztatásként, motiválásként – az olyan frazémák, mint *Ismétlés a tudás anyja; Türelem rózsát terem; Minden kezdet nehéz; Gyakorlat teszi a mestert.* Tapasztalataim szerint ezeket kedvelik a nyelvtanulók; gyakran előfordul, hogy például pármunka során egymást biztatják ezek használatával.

néz; szőke/ barna/ vörös haj[a] van. Hollós (idézi Reder uo.) javaslata szerint a tanuló már meglévő idegen nyelvi kompetenciájára kell építkezni: a tanuló által már ismert bázis-szavak felől érdemes elindulni; a bázisoknál kell feltüntetni a leggyakoribb (adott kontextusban releváns) kollokátorokat. Erre építve lehet memorizáló feladatokat alkalmazni. A kollokációk tanításában mindenesetre kulcsfontosságú az észlelés, a figyelem. A kutatások szerint eredményesebb a tanulásuk (mélyebb nyomot hagynak a tanulók emlékezetében), ha nem összefüggő szövegekben, hanem elkülönített **példamondatokban** tanulják őket a diákok (Boers-Lindstromberg 2012-t idézi Dóla 2018: 33). A frazémák mentális rögzítését **vizuális stimulus** is segítheti, pl. előhívó kép, fotó vagy rajz, amelyet a tanár hoz vagy a diákok maguk készítenek (ezeket használhatjuk a fejezetben említett technikákkal).

Multikulturális csoportok nyelvóráin különösen érdekesek lehetnek a nemzetiségekre utaló idiómákkal, szólásokkal, kifejezésekkel (etnosztereotip frazémákkal, l. Forgács 2007: 80 – pl. *csehül áll, rossz szomszédság török átok, ez nekem kínai, angolosan távozik*) kapcsolatos feladatok. Ezek felhasználásakor ügyelni kell a téma érzékenységre, a feldolgozási folyamatot alapos tervezésnek kell megelőznie. Ezt a típusú frazémagyakorlatot **szókártyák** segítségével célszerű végezni: az egyik kártyán a népvét tartalmazó kifejezés áll, a másikon ezek magyarázata; a kártyákhoz kapcsolódhat találgatás, párosítás, értelmezés, megbeszélés, szerepjáték, nyelvek közti összevetés stb.

A frazémákkal kapcsolatos feladatoknál általában ajánlatos a **kontrasztív-komparatív megközelítés**: kérdezzük meg a nyelvtanulókat, létezik-e anyanyelvükben az adott magyar frazeológiai egységhez (főleg szóláshoz, szóláshasonlathoz, közmondáshoz) hasonló? Ha nem, hogyan fejezik ki az adott jelentést? Izgalmas lehet például a színnevekkel kapcsolatos frazémák összevetése – l. pl. *falfehér; fehér, mint a fal; elsárgul az irigységtől* (az angol elzöldül); *rózsaszínben látja a világot; zöldeket beszél; ritka, mint a fehér holló; piros, mint a paprika* stb. Szintén érdeklődésre tarthat számot a kinegrammák összehasonlítása, pl. *a torkában dobog a szíve; gombóc van a torkában; a könyökén jön ki; krokodilkönnyeket hullat*.

A kulturális ismeretek átadása kapcsán készíthetünk **kvízt** az olyan frazémákból, amelyeket frazeológiai ragadványneveknek, névfelidéző metaforikus szókapcsolatoknak vagy onimikus frazémáknak is neveznek (Forgács 2007: 90): pl. *a leghűségesebb magyar város* (Sopron / Szeged / Eger), *a magyar tenger* (Balaton / Velencei-tó / Fertő-tó), *a legnagyobb magyar* (Széchenyi / Petőfi / Kossuth), *a haza bölcse* (Deák Ferenc / Szent István / Mátyás király).

Szintén érdekes feladat lehet egy-egy frazéma **eredetének** utánanézni (pl. önálló feladat formájában, majd összevetni, ki mit talált). Használhatunk például az időjárással (pl. *Szent Péter görgeti a hordókat; veri az ördög a feleségét*) vagy az állatokkal (pl. *bámul, mint borjú az újkapura; előre iszik a medve bőrére*) kapcsolatos szólásokat, de akár szállóigéket is (pl. *sírva vigad a magyar; a nemzetközi helyzet fokozódik; kicsit sárga, kicsit savanyú, de a miénk*). A feladathoz a tanulók használhatnak **frazeológiai szótárt** – l. pl. O. Nagy (1966), Bárdosi (2012), Szemekényi (2009) és Balácsi (2021) szótárát, Maruszkai Judit *Szó, ami szó. Magyar-angol tematikus szótár. Hungarian Idioms by Topic* című munkáját, vagy például az *Ephras* (2006) CD-ROM-ot. A szótárakat egyéb feladatokra is használhatjuk, például különféle gyűjtögető feladatokra (**kincsvadászat**). Lehet keresni helységnevet tartalmazó frazémákat (*él, mint Marci Hevesen; egyszer volt Budán kutyavásár; több is veszett már Mohácsnál; messze van, mint Makó Jeruzsálemtől*)⁷ stb., vagy például a *Ki tud rá többet?* nevű játékban a tanulók feladata az, hogy minél több frazémát gyűjtsenek egy-egy szóval, vagy egy-egy jelentés (pl. alszik, becsap valakit) kifejezésére (vö. Grétsy 2012: 411).

Frazémákat tartalmazó mondatokat alacsonyabb szinteken is alkalmazhatunk mind a nyelvi tartalmak tanítására, mind a képességek és a készségek fejlesztésére. A kiejtés csiszolására használhatunk például **versikéket**, mondókákat, amelyekben gyakran szerepel nek frazémák is.

⁷ Érdekes tény, hogy a *Kukutyinba zabot hegyezni* szólás egy valódi helyre utal, amely Deszk és Kiszombor között található. A zabhegyezés is egy létező tevékenység volt, amit a kukutyini gazdák végeztek (O. Nagy 1993: 314).

A hallás és a helyesírás fejlesztésére használhatunk **kiegészítő gyakorlatot**, ahol a tanulóknak hallás, illetve másolás után kell kipótolniuk egy-egy frazémát; pl. *__r__gy k__ty__*. Adott nyelvtani jelenségek (pl. a felszólító mód) gyakorlását bújthatjuk frazémák „megfejtése” mögé: pl. *Ne __ az ördögöt a falra!* ('fest' E/2); *Amit ma megtehetsz, ne __ holnapra!* ('halaszt' E/2); *Ne __ előre a medve bőrére!* ('iszik' E/2); *Ne __ olyan szekér után, amelyik nem vesz fel!* ('fut' E/2).

A **szóbeli szövegalkotást** fejleszti, ha az aktuális témakörhöz kapcsolódó frazémákat a tanulóknak (szótári leírás után) saját szavaikkal el kell magyarázniuk egymásnak (ti. mit jelent, mikor mire használjuk, ki kinek mondhatja, vannak-e változatai stb.), vagy be kell építeniük egy dialógusba (a többieknek az a feladata, hogy az elmondott, eljátszott szituációból következtessék ki a frazéma jelentését). Jó feladat lehet a következő is: a tanár elmondja, hogy a tegnapi napját egy frazémával tudná jellemezni: pl. *olcsó húsnak híg a leve vagy madarat lehetne fogatni velem*, és megkéri a tanulóit, hogy tegyenek fel kérdéseket és találják ki, hogy vajon mi történhetett. Az érvelés, vita gyakorlására kiválaszthatunk egy olyan frazémát, amelynek igazsága ellen és mellett is lehet érvelni (pl. *az okos ember más kárán tanul, a buta a sajátján*), majd a tanulók pro és kontra érvelnek (a feladat menete lehet: csoportalakítás, ötletbörze, érvelés, visszajelzés). Egy lehetséges feladat az **írásbeli szövegalkotás** fejlesztésére, ha egy közmondást adunk meg címként, a tanulók pedig szabadfoglalmazást írnak hozzá (a diákok maguk is kiválaszthatnak egy közmondást, amivel kapcsolatban írnak).

Végül, de nem utolsó sorban: nemcsak a frazémák megtanulását támogathatja, de a csoportkohéziót is erősítheti a különböző **projektmunkák** készítése. Ez akár egy közös poszter megalkotását is jelentheti, vagy egy faliújság megszerkesztését. A multikulturális csoport tagjainak közösen kell bemutatniuk a projekten keresztül, hogy milyen frazeologizmusok vannak a nyelvükben egy adott témakörön belül (például állatokkal kapcsolatosak), és ezeknek van-e magyar megfelelőjük. Ez a feladattípus a kulturális kompetencián túl az interkulturális kompetenciát is fejleszti.

7. Összegzés és kitekintés

Tanulmányomban amellet érveltem, hogy a tágan értelmezett frazeológiai egységeknek a kezdetektől helyük van a nyelvtanulásban. A frazéma fogalmának és az ún. frazeológiai spektrumnak az ismertetése után a MID követelményrendszereiben és oktatási anyagaiban vizsgáltam a frazeologizmusokra vonatkozó elvárásokat, célokat és eljárásokat. A külső szabályozókkal összhangban a nyelvkönyvek, gyakorlókönyvek és nyelvtani kézikönyvek is számos frazémát szerepeltetnek: kezdőbb szinteken elsősorban kommunikatív formulákat, kollokációkat, funkcióigés kapcsolatokat, az idiomatikusabb szólások és közmondások pedig igazán a B2-es szint után jutnak nagy szerephez. A frazémák tanítása elsősorban a lexikatanításhoz kapcsolódik, és az ott megszokott eljárásokkal történik (a nyelvtani jellegű munkák a grammatikai jelenségek szemléltetésére használják frazémákat). Tanulmányom végén további eljárásokat javasoltam a frazémák tanításához (észlelés, figyelem, bevésés, képesítés, felidézés).

Jelen írásom doktori értekezésemhez kapcsolódó kutatásom része. Kutatásomban B2-es és C1-es magyarul tanulók írásbeli nyelvhasználatában vizsgálom a frazémahasználatot. Arra vagyok kíváncsi, használnak-e, és ha igen, milyen frazeologizmusokat, milyen mértékben és hogyan használnak ezek a nyelvtanulók az írott szövegekben, valamint arra is keresem a választ, hogy van-e különbség, illetve milyen különbség van a két nyelvtudási szinten álló beszélők frazémahasználatára között. A kérdések megválaszolásához az Origo nyelvvizsgán írt B2-es és C1-es szövegeket használok.

Irodalom

- Aradi András – Erdős József – Sturcz Zoltán (szerk.) 2000. *Küszöbszint. Magyar mint idegen nyelv*. Műegyetemi Távközpont, Budapest.
- Balázi József Attila 2021. *Szólásbúvárlatok. Állandósult szókapcsolataink, közmondásaink idegen nyelvi párhuzamokkal*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- Balogh Péter 2006. A kompetencia szerepe a szókapcsolatok használatakor. In: Gecső Tamás (szerk.): *Nyelvi kompetencia-kommunikatív kompetencia. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 58*. Tinta Könyvkiadó, Budapest. 25–35.
- Bañcerowski Janus 2008. Nemzeti sztereotípiák a magyar és a lengyel közmondásokban és frazeológiai kapcsolatokban. *Magyar Nyelvőr* 1: 74–78.
- Bárdos Jenő 2005. *Élő nyelvtanítástörténet*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Bárdosi Vilmos – Kiss Gábor (2005). *Szólások. 5000 magyar állandósult szókapcsolat betűrendes értelmező dióhéyszótára*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Bárdosi Vilmos 2012. *Magyar szólások, közmondások adatbázisa. 14000 szólás, közmondás, helyzetmondattal magyarázata stilisztikai jelzéssel, a típus feltüntetésével, fogalomköri szöveggel*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- Boers, Frank – Lindstromberg, Seth – Eyckmans, J. (2014). Some explanations for the slow acquisition of L2 collocations. *Vigo International Journal of Applied Linguistics* 11: 41-62.
- Cowie, Anthony 1998. *Phraseology: Theory, analysis and applications*. Clarendon Press, Oxford.
- Csonka Csilla 2000. A frazeologizmusok helye a kezdők magyaroktatásában. *Hungarológiai Évkönyv*: 190–200.
- Dóla Mónika (2018). Formulaszerű kifejezések a felnőttkori idegennyelv-tanulásban. elvárások és tények. *Hungarológiai Évkönyv* 19. 17–44.
- Drahota-Szabó Erzsébet 2022. Frazeodidaktikai alapelvek a némettanárképzésben. In: Karlovitz János Tibor (szerk.): *Szaktudományi és más pedagógiai tanulmányok*. International Research Institute, Komárom. 9–20.
- Durst Péter 2001. *Lépésenként magyarul. Nyelvtani feladatok haladóknak*. Szegedi Tudományegyetem Hungarológia Központ, Szeged.
- Durst Péter 2017. *Lépésenként magyarul 1*. Szerzői kiadás, Szeged.
- EPHRAS 2006. *Ein mehrsprachiges phraseologisches Lernmaterial / Többsz nyelvű frazeológiai oktató anyag. Felhasználói kézikönyv*. Projektgruppe EPHRAS (EU-Projekt, Socrates Lingua 2). www.ephras.org
- Forgács Tamás 2007. *Bevezetés a frazeológiába. A szólás-és közmondáskutatás alapjai*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- Gedeon Éva – N. Tóth Zsuzsa – Rádai Péter 1993. *165 ötlet nyelvtanárok számára*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Görbe Tamás – Szita Szilvia – Pelcz Katalin 2023. *Rendszerező magyar nyelvtan 1–2. Sok-sok példával és gyakorlattal*. Pécsi Tudományegyetem, Pécs.
- Granger, Sylviane – Meunier, Fanny (szerk.) 2008. *Phraseology: An Interdisciplinary Perspective*. Benjamins, Amsterdam & Philadelphia.
- Granger, Sylviane – Paquot, Magali (2008). Disentangling the phraseological web. *Phraseology: An Interdisciplinary Perspective*. Benjamins, Amsterdam & Philadelphia. 27–49.
- Grétsy László 2012. *Nyelvi játékaink nagykönyve*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- Gyöngyösi Livia 2013. A hasznosság elve mint motiváció-a magyar mint idegen nyelv szókincsének elsajátításában. *Hungarológiai Évkönyv*: 29–42.
- Hegedűs Rita – Kálmán Péter – Szili Katalin 1989–1990. *Magyar Nyelv I-II*. Egyetemi jegyzet. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Hegedűs Rita – Nádor Orsolya – Pelcz Katalin 2006. Tallózás régi magyar nyelvtanainkban. In: Hegedűs Rita – Nádor Orsolya (szerk.) *Magyar Nyelvmester. A magyar mint idegen nyelv – Hungarológiai alapismeretek*. Tinta Könyvkiadó, Budapest. 31–47.
- Hegedűs Rita – Oszkó Beatrix 2005. *Magyar mozaik 4. Magyar nyelvkönyv*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Hegedűs Rita 2019. *Magyar nyelvtan. Formák, funkciók, összefüggések*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- Hill, Jane 1999. Collocational competence. *English Teaching Professional* 11: 3–6.
- Holló Dorottya – Kontráné Hegybíró Edit – Timár Eszter (1996). *A krétától a videóig*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Holló Dorottya 2008. *Értsünk szót! Kultúra, nyelvtanítás, nyelvhasználat*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Jónás Frigyes 2007. Tananyagkészítés a magyar mint idegen nyelvben. *THL2*: 67–75.
- Juhász Alexandra 2019. Az *anya* szót tartalmazó magyar és angol frazeologizmusok kontrasztív elemzése. *Hungarológiai Évkönyv* 20: 113–128.
- KER 2002. *Közös európai referenciakeret. Nyelvtanulás, nyelvtanítás, értékelés*. Európa Tanács Közoktatási Bizottsága, Közoktatási Bizottság Élő Nyelvek Osztálya, Strasbourg.

- Kerékjártó Ágnes 2000. Frazeológia a magyar nyelv tanításában. *Hungarológia 1–2*: 223–247.
- Kovács Tünde 2019. *Nyelvi játékok. Magyar nyelv-tanári segédkönyvek*. L'Harmattan Kiadó – Károli Gáspár Református Egyetem, Budapest.
- Kozák Ildikó 2017. A magyar szólások és közmondások tanításának néhány felmerülő kérdése a Varsói Tudományegyetem lengyel hallgatóinak a képzése során. In: Koutny Ilona, Piotrowiak-Junkiart, K., Kornatowski, P., Németh Sz. (szerk.): *A hungarológia ma: nyelvészet, kultúra és oktatás*. Wydawnictwo Rys, Poznań. 221–232.
- Lázár Ildikó 2015. *39 interkulturális játék. Ötlettár tanároknak az interkulturális kompetencia és a csoportdinamika fejlesztéséhez*. Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest.
- Lehmann Magdolna 2004. Az idegen nyelvi szókincs elsajátításának és mérésének innovatív irányzatai. *Alkalmazott nyelvtudomány 1*: 41–56.
- Lewis, Michael 1997. *Implementing the Lexical Approach: Putting Theory into Practice*. Howe, Language Teaching Publications.
- M. Korchmáros Valéria 2006. *Lépésenként magyarul. Magyar nyelvtani kézikönyv*. Szegedi Tudományegyetem Hungarológia Központ, Szeged.
- Maruszkó Judit 2012. *Szó, ami szó. Magyar–angol tematikus szólástár. Hungarian Idioms by Topic*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- McCarten, Jeanne 2007. *Teaching Vocabulary. Lessons from the Corpus. Lessons for the Classroom*. Cambridge University Press, New York.
- Medgyes Péter (1997). *A nyelvtanár. A nyelvtanítás módszertana. Dialógus*. Budapest: Corvina.
- O. Nagy Gábor 1966. *Magyar szólások és közmondások*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Reder Anna 2007. Kollokációk kutatása és idegen nyelvi didaktikája In: Doró K.: Kerekasztal-beszélgetés a kollokációkról. *Modern Nyelvoktatás 2007/2-3*: 133–143.
- Riedl Szende 1858. *Magyarische Grammatik*. Wilhelm Braumüller, Hofbuchhändler, Wien.
- Rozgonyiné Molnár Emma 2016. *Frazeológiai kaleidoszkóp. Tanulmányok a magyar szólásokról, közmondásokról*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- Szemerényi Ágnes 2009. *Szólások és közmondások*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Szili Katalin 2005. A múlt tanításairól és a jelen kihívásairól a nyelv és kultúra tanításának kapcsán. *THL2 1*: 44–53.
- Szili Katalin 2021. A metaforikus kompetencia fejlesztésének kérdéséhez (A helymetaforákban rejlő lehetőségek) *Hungarológiai Évkönyv*: 60–71.
- Szita Szilvia – Pelcz Katalin 2019. *MagyarOK B2+*. PTE ÁOK, Pécs.
- Szűcs Tibor 2012. Szempontok a nyelvkönyvszövegek életszerű változatosságához (A nyelv-és kultúráközvetítés pragmatikai hangsúlyairól). *Hungarológiai Évkönyv 13*: 142–150.
- T. Litovkina Anna – Mieder, Wolfgang 2005. „A közmondást nem hiába mondják”. *Vizsgálatok a proverbiumok természetéről és használatáról*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- Thornbury, Scott 2002. *How to teach Vocabulary*. Harlow, Pearson Education Ltd.

Internetes oldalak:

www.ecl.hu

www.onyc.hu

Melléklet

I. Referenciális funkció (referenciális frazémák)	
(lexikai) kollokációk	két, egymással szintagmatikai kapcsolatban álló, specifikus grammatikai mintázatban elrendezett lexéma gyakori társulásai: az alkotóelemek mindkét tagja külön-külön hozzájárul a kollokációs egység jelentéséhez, ám státuszuk eltérő: a beszélő először a szemantikailag független „bázist” választja ki; a második elemet, a „kollokátort” a bázis elem választja ki – pl. <i>sűrű köd, őszintén sajnálom</i>
idiómák	egy igei mag köré szerveződő, szemantikailag nem kompozicionális frazémák: a nonkompozicionalitás oka lehet metaforizáció; az invariabilitás és a jelölt grammatika az idiomatikus jele lehet – pl. <i>olajat önt a tűzre, itatja az egereket</i>
rögzült (megfordíthatatlan) sorrendű bi- és trinominálisok	két vagy három azonos szófajú szóalak rögzült sorrendű elemsorai, melyekben a szóalakokat az <i>és</i> vagy a <i>vagy</i> kötőszó kapcsolja össze – pl. <i>bed and breakfast, kith and kin, élve vagy halva, égen és földön</i>

hasonlatok	sztereotipizáló összehasonlításként funkcionáló, meghatározott sorrendben álló szavak láncolatai, tipikusan a következő szerkezeti keretben: ‘MELLÉKNÉV, mint (névelő) FŐNÉV’ / ‘IGE, mint (névelő) FŐNÉV’ – pl. <i>vén, mint az országút; hazudik, mint a vízfolyás</i>
összetett szavak	morfológiailag két, eredetileg önálló szóból álló szókombinációk, ahol az egész hordozza a jelentést, a tagok sorrendje nem cserélhető fel és nem szakítható meg (NB. az angolban külön, kötőjellel, illetve egybe is írhatók; a magyarban szigorúbb és összetett helyesírási szabályok vonatkoznak rájuk) – pl. <i>aranyhal, mosógépszerelő, vízvezeték-szerelő</i>
grammatikai kollokációk	az angolban egy lexikai és egy grammatikai szó, a magyarban egy tömorféma és egy toldalékmorféma kombinációi, tipikusan ige / főnév / melléknév + prepozíció, illetve inflexió-s toldalék – pl. <i>proud of, büszke -ra</i> (NB. a szintaktikai konstrukciók, valenciamintázatok nem frazémák a szerzők szerint)
frazális igék	az angolban igék és adverbialis partikulák kombinációi – pl. <i>look up to, insist on</i> (a magyarban hasonlóak lehetnek az igekötős igék – pl. <i>felnéz valakire, ragaszkodik valamihez</i>)
II. Szövegszervező funkció (szövegszervező frazémák)	
komplex prepozíciók	az angolban két egyszerű előljárószó és egy közöttük álló főnév, melléknév vagy határozószó grammatikalizálódott kombinációi – pl. <i>in addition to</i> (a magyarban hasonló lehet pl. <i>-nak/nek következtében, -ra/re tekintettel</i>)
komplex kötőszavak	olyan grammatikalizálódott elemek, amelyek kötőszóként funkcionálnak – pl. <i>so that</i> ; a magyarban az utalószó – kötőszó párosok is idetartozhatnak – pl. <i>azért, hogy; úgy, hogy; ha, akkor</i>
összekötő szerepű határozók	különböző típusú frazémák: olyan grammatikalizálódott PP-k (prepozíciós kifejezések), AP-k és AdvP-k (melléknévi és határozós összetevős kifejezések, jelzős és határozós szerkezetek), illetve finit és nem-finit tagmondatok, amelyek a szövegben összekötő szerepet látnak el – pl. <i>más szóval; végül, de nem utolsó sorban; sőt mi több</i>
tagmondatszerű mondatrészletek	rutinszerűen használt mondatrészletek, mondatrészletek, amelyek specifikus textuális, illetve szövegszervező funkciókat látnak el; többnyire a tagmondat két vagy több összetevőjéből állnak, tipikusan tartalmaznak alanyt és ragozott igét – pl. <i>zárásként megjegyezném, hogy; sajnálattal közöljük, hogy</i>
III. Kommunikatív funkció (kommunikatív frazémák)	
beszédaktus-formulák (vagy rutininformulák)	a formai rögzültség és a szemantikai áttetszőség különböző fokain álló frazémák, amelyeket egy adott nyelvközösség adott funkciók (pl. üdvözlés, meghívás) betöltésére szokásosan és preferáltan használt kifejezésként ismer (el és fel) – pl. <i>Jó reggelt! Vigyázz magadra! Boldog születésnapot! Szívesen. Hogy vagy?</i>
a beszélői attitűdöt kifejező formulák	a beszélőnek a megnyilatkozás és a beszédpartner(ek) iránti attitűdjét jelölő formulák – pl. <i>az igazat megvallva, azt hiszem, őszintén szólva</i>
közhelyek	olyan nem-metaforikus teljes mondatok, amelyek mindennapi tapasztalatokon alapuló tautológiákat, banális igazságokat fejeznek ki – pl. <i>Ami sok, az sok. Egyszer élünk. Kicsi a világ!</i>
közmondások és közmondástörvények	általános gondolatokat, igazságokat kifejező, nem szó szerinti jelentéssel rendelkező (metafora, metonímia stb.), teljes mondat értékű (de – pl. az angolban – gyakran rövidített formában használt) szósorok – pl. <i>When in Rome (do as the Romans do); Ajándék lónak ne nézd a fogát! Aki kíváncsi (hamar megöregszik)</i>
szlogenek, jelmondatok	rövid, direktívát tartalmazó kifejezések, amelyeket pl. a politikában vagy a reklámokban való gyakori használatuk, ismételtetésük népszerűsít – pl. <i>Szeretkezz, ne háborúzz!</i>

2. táblázat: Granger és Paquot frazematológiája⁸ (Granger–Paquot 2008:27–49)⁹⁸ A magyar terminusok saját fordításaim, de módosításokkal felhasználtam Juhász (2019:126) munkáját is.⁹ Az idiomatikus mondatokat és az idézeteket nem definiálják a szerzők. Mindazonáltal az utóbbiak meghatározhatók úgy, mint híres emberek mondásai vagy elhíresült mondások, illetve híres művészeti alkotásokból (irodalmi művekből, filmekből) származó idézetek, pl. *A kocka el van vetve.*

Tóthné Péter, Nóra

Phraseological units in the teaching of Hungarian

This paper argues that broadly understood phraseological units have a place in language learning from the very beginning. After an introduction to the concept of phraseological units (or phrasemes) and the so-called phraseological spectrum, I examine various teaching aids and assessment frameworks for their expectations, aims and procedures in relation to phraseological units. Coursebooks, exercise books and grammar manuals include a large number of phrasemes, in line with the external regulators: at the more basic levels, they mainly teach communicative formulas, collocations, and function-verb relations, while more idiomatic proverbs and sayings only come into their own after level B2. The teaching of phrasemes is mainly linked to the teaching of lexis and is carried out using the procedures common in that field (grammar works use phraseological units to illustrate grammatical phenomena). At the end of the study, I propose additional procedures for the teaching of various types of phrasemes (at the level of perception, attention, memorization, visualization, and recall). (This paper is part of my research for my doctoral thesis. In my research, I investigate the use of phrasemes in the written language of B2 and C1 Hungarian learners. I am interested to find out whether and, if so, which phraseological units are used, to what extent and how they are used by these language learners in their written texts, and I would also like to know if there is a difference or what the differences are between the phraseological units used by speakers at the two levels of proficiency. To answer these questions, I use texts written in the Origo language exam at the B2 and the C1 level.)